

Marijana Tomelić
Split

SPLITSKA ČAKAVŠTINA U TEKSTOVIMA IVANA KOVAČIĆA

UDK: 811.163.42'282.2(497.5 Split)

Rad primljen za tisak 14.12.2000.

Čakavska rič, Split, 2000. br 1-2

Pregledni članak

Survey article

Recenzenti: Josip Lisac, Iva Lukežić

Obrađuje se jedan mjesni govor iz prošlosti. Riječ je o dijalektološkom opisu splitske čakavštine na kraju 19. i na početku 20. st.

Ključne riječi: čakavski alijeteti, preklapanje čakavskih alijeteta sa štokavsko-čakavskim alteritetima, čakavsko-štokavski alteriteti, arealne i lokalne značajke

Polazišta istraživanja

Kako je polazište svakoga dijalektološkoga istraživanja mjesni govor,¹ tako su temeljni izvor moje jezične analize tekstovi pisani splitskom čakavštinom s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

Polazišta su ovomu radu trojaka.

Povijesni pregled grada Splita²

Do 4. je stoljeća pr. n. e. prostor srednje Dalmacije bio nastanjen ilirskim plemenom Delmata. Grad je tada bio ilirsko naselje. Veća su naselja nastala na širem

¹ Prema pisanju Milana Mogušu u knjizi *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb 1977., str. 3. – 4., mjesni govori čine grupu govora (konkretni sustavi); grupe govora čine dijalekte, a dijalekti narječja (apstraktni sustavi).

² U ovom su mi dijelu radnje od velike važnosti bile knjige *Sveti Dujam* Željka Rapanića, Milana Ivaniševića i Zvonimira Buljevića (Biblioteka Buvina, Split 1997.), *Povijest Splita II*, Grge Novaka (Čakavski sabor, Split 1978.) te knjiga *Split* (vodič), za što su zaslužni Tomislav i Gordana Marasović i Ante Ganza (Logos, Split 1988.).

području današnjega Splita u tom vremenu bila: Albona (Labin), Tragurium (Trogir), Salona (Solin), *Spalatum* (*Split*) i Epetium (Stobreč).

Dolaskom se grčkih kolonizatora početkom 4. st. pr. n.e. stvaraju prve gradske jezgre pa su na već postojećim ilirskim naseljima ili uz njih osnovali gradove. Grad tada dobiva naziv Aspalathos.

Krajem 3. i početkom 4. stoljeća n.e. rimski je car Dioklecijan dao sagraditi veliku palaču u koju su se polovinom 7. stoljeća naselili stanovnici razorene Salone. U žestokim je naletima Avara i Slavena Salona razorena te su Salonitanci morali napustiti svoj ugroženi kraj i povući se na neko sigurnije mjesto. Da nije bilo Palače, Salona bi i dalje postojala, obnovila bi se, no tada Splita ne bi bilo. Prema tome, kontinuitet je gradskoga života bio nastavljen zahvaljujući Dioklecijanovoj palači koja se počela preobražavati u srednjovjekovni grad Split.

U najvećem je dijelu ranosrednjovjekovnoga razdoblja do 9. stoljeća Split pod bizantskom upravom, ali se već u 9. stoljeću stvara država hrvatskih knezova.

U 10. st. prvi hrvatski kralj Tomislav prisustvuje dvama crkvenim saborima.

U 11. st. Split je pod hrvatskim kraljem Petrom Krešimirom IV.

U 12. st. Split ulazi u sastav Ugarsko-hrvatske kraljevine i postaje autonomna komuna.

Od 15. do 18. st. Split je pod Venecijom.

Padom Mletačke Republike 1797. g., Split je do 1805. g. pod austrijskom vojnom okupacijom, a zatim dolazi pod francusku vlast. Francusku vlast smjenjuje opet austrijska koja će trajati sve do pada Austro-Ugarske 1918. g.

To je vrijeme u kojemu je živio Ivan Kovačić.

Površina tadašnjega Splita nije bila ni deseti dio današnjega grada. Tadašnji se širi Split prostirao od Varoša s jedne strane, do Lučca s druge, a sa sjeverne do Dobroga i Manuša. Dalje su sve bila polja, vinogradi i voćnjaci. Split je bio grad težaka. Evo što o tome kaže Ivan Kovačić: »Imao je taj težački splitski život i svojega čara. Stare priče i pjesme prenosile su se s koljena na koljeno. Nedjeljom ujutro Riva bi vrvjela od crne težačke odjeće i crvenih kapa, a iz pojedinih grupa čula bi se stara pučka pjesma, šala i smijeh...«³

Međutim, to je bila nedjelja, to su bili blagdani, dok su ostali dani većini splitskih težaka bili ispunjeni mukotrpnim radom, bijedom, nečistoćom, psovkama i zaostalošću – kao uostalom i drugdje u nas u sličnim socijalnim prilikama.

³ Ivan Kovačić, *Smij i suze starega Splita*, Štamparsko poduzeće »Franjo Kluz«- Omiš, Split 1971., str. 8.

Te su negativne strane naročito pogađale djecu koja su bila prisiljena od malih nogu zarađivati svoj kruh u polju.

To je osjetio i vrlo impresivno ispričao i sam Kovačić.⁴

Literatura o splitskoj čakavštini

Južni (ikavski) dijalekt je obrađivan u relativno velikom broju priloga, no preslabo su poznati obalni čakavski govori u Dalmaciji. Ovdje se možemo složiti i s P. Ivićem koji kaže: »U čakavskoj oblasti Dalmacije mnogo je lakše odrediti izoglose u svetu otoka, nego na kopnu i to iz dva razloga. Kopnjeni čakavski govori u Dalmaciji izmenjeni su pod štokavskim utjecajem, duboko i na razne načine. Osim toga, ti su govori dosad slabo proučeni. Obaveštenja koja imamo o njima uglavnom su sumarna, a često i samo fragmentarna.«⁵

Osim temeljne knjige *Smij i suze starega Splita Ivana Kovačića* od velike je važnosti i članak *Radovana Vidovića O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru*. Osim što se autor bavio leksičkom razinom, pokazan je i veliki interes za problem akcentuacije. U toj knjizi daje Vidović nekoliko napomena o hibridnom karakteru splitskoga čakavskoga govora u ustima Velovarošanina Ivana Kovačića.

Oba autora (i Radovan Vidović i Ivan Kovačić) ističu jak utjecaj novije štokavske akcentuacije, a to se očituje u čestoj uporabi tzv. Doppelakzenta.⁶ Radovan Vidović daje i pregled svih akcentskih mogućnosti u tekstovima Ivana Kovačića⁷ te ističe i to da se danas ipak Split ne može smatrati čakavskim pa ni polučakavskim. Splitske su čakavske crte danas svedene na jezičnu uporabu u rijetkim oazama i to prvenstveno u osoba srednje i starije dobi. Danas je dominantna crta splitskoga govora štokavsko-ikavski govor Dalmatinske zagore.⁸

Mate Hraste se dugo bavio proučavanjem srednjodalmatinskih otoka te on smatra da je splitski govor hibridni.⁹

Splitskom čakavštinom se pozabavio *Stjepan Benzon* koji proučavajući jezik Marka Uvodića Splićanina upućuje na očit čakavsko-štokavski karakter: »Marko

⁴ Isto, str. 8.-9.

⁵ Pavle Ivić, *Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 5, Zagreb 1984., str. 70.

⁶ Autori navode da su pojavu Doppelakzenta (»dvosložnog akcenta«) u nekim čakavskim govorima već bili zapazili Kušar, Rešetar i Šahmatov.

⁷ Vidi o tome u knjizi Ivana Kovačića *Smij ...*, str. 266.

⁸ Radovan Vidović, *O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru*, Čakavska rič, br. 2, Split 1974., str. 62.

⁹ Isto, str. 62.

Uvodić pisao je na čakavštini koja je u njegovo doba bila pod jakim utjecajem štokavštine ikavskoga tipa.«¹⁰ Problematikom splitskoga idioma bavi se i u članku *Opažanja o čakavštini Marka Uvodića Splicićanina* u kojemu također donosi neke morfološke i fonološke jezične činjenice.

Velika su mi pomoć bile i ove knjige: *Čakavsko narječje* Milana Moguša (Školska knjiga, Zagreb 1977.) i knjiga Ive Lukežić *Govori Klane i Studene Libellus*, (Knjižica Analize, portreti, studije; kolo 2, knjiga 1), Crikvenica 1998.

Osim toga od Ive Lukežić sam koristila i *Štokavsko narječje* (skripta za lokalnu upotrebu) i njezin članak *Štokavsko narječje* (Nacrt za Sveučilišna predavanja), Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 32., Zagreb 1998. U pitanju leksika sam se poslužila rječnikom čakavskog narječja koji je za knjigu *Smij i suze starega Splita* sastavio Radovan Vidović.¹¹

Ostala literatura kojom sam se služila, koje se autori nisu bavili opisom grada Splita, mi je bila veoma korisna jer sam prema jezičnim primjerima iz drugih čakavskih sustava izvodila zaključke o splitskom govoru.

Iz dosadašnje se stručne literature¹² može zaključiti da splitska čakavština pripada južnočakavskom, odnosno ikavskom dijalektu. Zemljopisno je područje ikavskoga dijalekta svedeno u njegovu kopnenome dijelu na uzak i isprekidan pojas uz more. Ono se proteže od Novigrada i Privlake pa sve do ušća rijeke Cetine (s time da je taj prostor isprekidan pojedinim štokavskim ikavskim naseljima, kao što su Zaton, Seget, neka naselja u okolici Šibenika...). Točnije rečeno, južnočakavski – ikavski se dijalekt proteže od Petrčana do Zadra te od Biograda do Vodica, a u sjevernoj Dalmaciji od Primoštena do Rogoznice, preko Trogira, Kaštela, Splita sve do Poljica. Glavnina je toga dijalekta na otocima (Dugi otok, Pašman; otoci šibenskog arhipelaga: Murter, Zlarin, Prvić, Žirje; otoci srednje Dalmacije: Čiovo, Šolta, Drvenik, Brač, Hvar, Korčula, Vis) te zapadni dio poluotoka Pelješca. No, ipak su na ponekim otocima prisutne i štokavske oaze: na otoku Šolti to je mjesto Maslinica, na Braču Sumartin, na Hvaru Sućuraj, na Korčuli Račišće, a u novije doba štokavskom oazom smatra se i sam grad Korčula.

Migracijski su ikavskočakavski govori smješteni u SZ Istri između donje Mirne i Dragonje, a ovi se govori nalaze i u Gradišću.

¹⁰ Isto, str. 62.-63.

¹¹ Ivan Kovačić, *Smij...*, str. 230.-264.

¹² Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 4.-9.; Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski...* str. 80.-81.

Prema tome je lako uočljivo da južnočakavski (ikavski) dijalekt, kao uostalom i cijelo čakavsko narječje, nije kompaktno, nego je na više mjesta razdvojeno štokavcima koji su ponegdje, osobito na južnom dijelu, prešli preko mora na najbliži im dio otoka.¹³

Teorijske postavke o hijerarhiji razlikovnih kriterija u dijalektologiji

Jezične sam činjenice, tijekom analize građe, razvrstala prema razlikovnim kriterijima alijeteta, alteriteta i arealnih značajki, koje u dijalektologiji služe »za određivanje pripadnosti određenoga idioma određenu narječju«.¹⁴ Osim toga sam dala i pregled leksika jer mi se činilo da je taj segment veoma potreban za analizu jezične problematike.

Dijalektologija¹⁵ je jezična disciplina koja se bavi opisom, popisom i klasifikacijom organskih govora unutar nekoga jezika. Organski su idiomi mjesni govori i skupine govora konkretne razine. Oni se u dijalektologiji kao znanosti klasificiraju u idiome apstraktne razine, dijalekte i narječja. Mjesni govor je polazište u klasifikaciji i istraživanju.

Dijalektologija u popisu, opisu i klasifikaciji polazi od jezičnih razlikovnosti u organskim govorima. Prema mišljenju Milana Mogušaa nije svaka jezična činjenica za koju se utvrđuje raznolikost jednako vrijedna, već je u dijalektologiji uspostavljena hijerarhija jezičnih činjenica. Jezične činjenice koje jedan lingvistički sustav razlikuju od drugih lingvističkih sustava, ali ne i svih, nižega su ranga. Takve jezične činjenice koje pokazuju razlikovnost prema nekim, ali ne prema svim sustavima, nazivaju se *alteritetima*.

Alteritet = »drugost od drugih, ali ne od svih«

Postoje međutim i razlikovne činjenice koje određeni lingvistički sustav razlikuju od svih drugih sustava. Pomoću njih možemo bez dvojbe odrediti o kojemu je sustavu riječ. To su najviše dokazne vrijednosti za dokazivanje pripadnosti nekom narječju. Takve se jezične činjenice nazivaju *alijetetima*.

Alijetet = »čista drugost, drugost od svih drugih«

¹³ Izvor je glavnine podataka knjiga Milana Mogušaa *Čakavsko...*, str. 4.-9. uz moje bilješke iz kolegija Dijalektologija.

¹⁴ Polazište su dijelu radnje članak Milana Mogušaa *Fonološki kriteriji za određivanje čakavskog narječja*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 13, Zagreb 1973., str. 23.-36. i njegova knjiga *Čakavsko...*, str. 3.

¹⁵ Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 14.

Prema tome, alijeteti su jezične činjenice koje se mogu naći samo u jednoj određenoj skupini dijalekata koje zovemo narječje, dok alteriteti ne odlikuju jedno određeno narječje, već dijalekte različitih narječja.

Metodologija istraživanja

O Ivanu Kovačiću nema mnogo podataka.¹⁶ Rodio se 1897. godine u kući težačke obitelji u Velom Varošu u Splitu. Završio je osnovnu školu i započeo zajedno s ostalim članovima svoje obitelji obrađivati ono malo vinograda što su ga posjedovali. Vrlo rano počinje pisati i to književnim jezikom, no brzo prelazi na svoju splitsku čakavštinu.

U seriji je zapisa, pretežno na splitskom dijalektu, iznio sjećanja na djetinjstvo i život u Splitu pri koncu prošloga i na početku ovoga stoljeća. Jedan je dio tih zapisa skupio u knjigu *Smij i suze starega Splita* koja mi je bila osnovna građa za proučavanje splitskoga govora.

Ivan Kovačić u svom opisivanju obuhvaća sav ili gotovo sav splitski (težački) obiteljski i društveni život, odnosno Kovačić opisuje Split onih vremena kad je čakavski govor (težački i pučki) bio ujedno govor najvećega dijela stanovnika. Kovačić nastoji, koliko mu je to moguće, sačuvati svoj velovaroški čakavski, i glasovno, i u oblicima, i u ustrojstvu rečenice, a osobito u rječničkom blagu.¹⁷

Knjiga *Smij i suze starega splita* se sastoji od tri dijela:

- I. Stari Split i moje najranije djetinstvo
- II. Jema nas svakakvi
- III. Razni vrimenski i blagdanski običaji i užance

Tekstovi značajni za moju analizu se nalaze u prvom dijelu knjige *Smij i suze starega Splita*.

To su ovi tekstovi:

1. Kako san i ja vidi mrca
2. Jematva
3. Turnjačina

Budući da ovi tekstovi, kao i ostali u knjizi, nisu akcentirani, za ove sam se tekstove odlučila stoga što sam ih sada akcentirane i s nešto drugačijim naslovima pronašla u knjizi *Čakavisches-deutsches Lexikon III*, koju su izdali Petar

¹⁶U ovom sam se dijelu radnje poslužila knjigom Ivana Kovačića *Smij ...*, str. 11.-12.

¹⁷Ivan Kovačić, *Smij...*, str. 269.-270.

Šimunović i Robert Olesch (Čakavische Texte, Köln/Wien-Bohlau, 1983.).
Tekstove je akcentirao Radovan Vidović.

Upravo su mi predloži tih triju tekstova poslužili kao izvor za moju jezičnu analizu. Za primjere sam uzete iz tih tekstova uvela posebne oznake i to prema početnim slovima riječi u naslovu.

- Prvi tekst nosi naslov *O mrciman* - oznaka OM
 Drugi tekst nosi naslov *Jematva* - oznaka J
 Treći tekst nosi naslov *Turňačina* - oznaka T

RASPRAVA O REZULTATIMA

Čakavski alijeteti

Oblici zamjenice ča

Pripadnost čakavskom i ni jednom drugom narječju potvrđuje zamjenica ča. Ona je rezultat tendencije jake vokalnosti koju Milan Moguš opisuje ovako: »U razdoblju od 10. do kraja 12. stoljeća fonemi ž i ǰ reducirali su se u tzv. slabim položajima, a u tzv. jakim, prelazili su u koji drugi samoglasnički fonem (dan < dǰnǰ, san < sǰnǰ). Međutim, teza o pokratu ž i ǰ u slabom položaju nije održiva za početni dio riječi, osobito u dvosložnih riječi gdje se ž i ǰ nisu pokratili iako su se našli u slabom položaju, nego su se vokalizirali (daska < dǰska).¹⁸ U čakavskome je narječju ta tendencija jača; zahvaća i primjere u kojima nema preventivne potrebe priječenja netipičnih konsonantskih skupina.

Među najizrazitije primjere pune vokalizacije »slaboga« poluglasa ubraja se i zamjenica ča < čǰ prema štokavskome »što«.

Oblici su ove zamjenice:¹⁹

- ča, N upitne i odnosne zamjenice za značenje »neživo«
- česa (= čega), stari oblik genitiva zamjenice čǰ > čǰ (česogo > česa)
- prilozi zač (= zašto), nač (= našto), poč (= pošto), vač / uč (= ušto), koji su porijekom sraslice oblika akuzativa zamjenice ča s prijedlozima (*za + čǰ, *na + čǰ, *vǰ + čǰ > za + čǰ, na + čǰ, vǰ + čǰ > zač, nač, vač / uč, poč)
- neodređene zamjenice za značenje »neživo«:
 - nič (= nešto)
 - niš (= ništa, išta), koje su porijekom sraslice oblika akuzativa zamjenice ča s negacijom (*ně + čǰ, *ni + čǰ > neč + čǰ, ni + čǰ > neč / nič, niš)

¹⁸Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 20.

¹⁹Iva Lukežić, *Govori...*, str. 15.-18.

ništo (= ništa), ni + čð + to < ni + č6 + to

- upitno-odnosna zamjenica čigov (= čiji)

ničigov (= ničiji)

nečigov (= nečiji)

sačigov / svačigov (= svačiji)

- konstrukcije s zamjenicom ča u značenju neodređenih zamjenica:

ča to, bilo ča / ča bilo (= štogod, bilo što)

- veznik aš (= jer) koji je porijeklom prilog – sraslica (*za + č6 > za + čð > zač > ač > aš)

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- ča, N upitne i odnosne zamjenice za značenja »neživo« (= što)

OM ...pa ča jenega, ča drugega, ča trečega...

...ka ča se igra za tolon...

...ka ča su činili...

...ča si me samo pripala...

J ...ča bi ji bilo na stotine...

...ča se od mene...

...ča bi sve bilo...

- čakod / čakog, neodređene zamjenice za značenje »neodređeno neživo«

OM ...užga bi čakog šušumadi... (= štogod, nešto)

...da će mi donit čakod... (= nešto)

- ništo, neodređene zamjenice za značenje »neodređeno neživo«

OM ...dovati ništo zelenila... (= nešto)

J ...na ništo starega... (= nešto)

Pojave u konsonantizmu

Nepostojanje zvučne afrikate /ʒ/ kao rezultata jotovanja

Ako se u nepravom suglasničkom skupu na drugome mjestu našao suglasnik /j/ (jota), onda je još u praslavenskoj epohi došlo do pojave koja se zove *jotacija*. Riječ je o sljubljanju suglasnika /j/ s prethodnim nepalatalnim suglasnikom u novi palatalni suglasnik pri čemu se gube primarne sastavnice /d/ i /j/.²⁰ Ovdje se govori o promjenama u vezi s jotacijom suglasnika /d/ (/t).²¹ Razlikuje se primarna od sekundarne jotacije.

²⁰Hrvatska gramatika, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 615., - grupa autora

²¹Iva Lukežić, *Govori...*, str. 84.-85.

Primarna je praslavenska jotacija, istodobno kad i fonem /t/ zahvatila i fonem /d/. Može biti da je promjena grupa *tj i *dj započela s ostalim jotovanjima, ali se vjerojatno nije odmah proširila na čitavo područje pa zato i jest različita.²²

Rezultati su ove jotacije polarizirani (*dj):

- u istočnoslavenskim jezicima |*dj| > |ž|
- u zapadnoslavenskim jezicima |*dj| > |z|
- u južnoslavenskim se jezicima refleksi razlikuju:
- u istočnoj grupi južnoslavenskih jezika (bugarski i makedonski) |*dj| > |žd|
- u zapadnoj je grupi južnoslavenskih jezika (hrvatski) velika raznolikost:
- štokavski je refleks |*dj| > |ǰ|,
- čakavsko-kajkavski je refleks |*dj| > |j|

Prema tome, najzapadniji govori južnoslavenske grupe pokazuju sustavnost. U njima se nisu razvile zvučne afrikate; nasuprot štokavskom /đ/ imaju /j/.²³

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM dogajalo
J mejutim

Osim praslavenske jotacije (primarne) postoji i mlađa, novija (sekundarna) jotacija do koje se dolazi tek poslije 14. stoljeća, kada se /j/ nakon redukcije poluglasa ponovno našao u susjedstvu ostalih suglasnika, ovoga puta i onih koji su nastali kao rezultat praslavenske jotacije.²⁴

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

J, T grozje (gro-zdǰ-je > gro-zdje > grozje)

U primjeru je /j/ rezultat druge, starojezične jotacije.

Iva Lukežić u navedenoj knjizi objašnjava i pojavu fonema /dʲ/: »U novije se vrijeme na mjestu fonema /j/, dobivena primarnom i sekundarnom jotacijom fonema /d/, u pravilu u riječima unesenim u vokabular, kasnije javio novi fonem /dʲ/, kao zvučni parnjak bezvučnom fonemu /č/...«²⁵

U izgovoru fonema /dʲ/ gotovo da se i razabire sinteza glasova d + j.

²² Milan Moguš, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb 1971., str. 60.

²³ Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 86.; *Hrvatska gramatika...*, str. 616.; Milan Moguš, *Fonološki razvoj...*, str. 60.

²⁴ *Hrvatska gramatika...*, str. 620.

²⁵ Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 87.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

T zasad'jene

Prema tome čakavski jezični sustav nije razvio zvučne afrikate /ʒ/ i /ʒ/. Kao što umjesto fonema /j/ dolazi /ʒ/, tako se i umjesto /ʒ/ govori /ž/.²⁶

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

T žep

Slabljenje šumnika na dočetu zatvorena sloga

Među svim su suglasnicima najnapetiji pravi suglasnici ili šumnici zbog čega su slogovi zatvoreni šumnicima obilježeni kao teški. Otprije dvadesetak se godina u stručnim razmatranjima nastojalo pronaći opće pravilo prema kojemu bi se objasnili pojedinačni primjeri promjene prvoga fonema u suglasničkim skupovima. To se pravilo najčešće formuliralo kao težnja za pojednostavljivanjem »izgovora pojedinih konsonanata ili konsonantskih skupova« u skladu s jezičnom ekonomijom ili kao težnja za »izbjegavanjem konsonantskih skupova teških za izgovor«. Dakle, radi se o tzv. teoriji lakšeg izgovora. Većina jezikoslovaca za mijene određenih suglasnika ispred drugih određenih suglasnika ne daje sustavna objašnjenja, već samo opisuje te promjene u različitim govorima.²⁷

No, Milan Moguš smatra kako istraživanja valja usmjeriti na analizu onoga čimbenika koji je prouzročio promjenu strukture čakavskih suglasničkih skupova – na slog. Čakavci nakon vokala »zatvaraju« slog; u čakavštini postoji tendencija za otvorenim slogovima zbog čega heterosilabične suglasničke skupine, nastale nakon gubitka poluglasa, postaju tautosilabičnima unazadnim pomakom slogovne granice (deč / ko > de-čko, mač / ka > ma-čka).²⁸ U novoj je slogovnoj skupini prvi član slabiji; napetiji se šumnik može zamijeniti manje napetim suglasnikom na istome stupnju, te sonantom ili šumnikom s pomakom za jedan, dva ili tri stupnja, a može se i potpuno reducirati.

²⁶Milan Moguš, *Fonološki razvoj...*, str. 72.

²⁷Milan Moguš u knjizi *Čakavsko...*, str. 84.-85., kao primjer navodi autore: Aleksandra Belića koji govori o promjeni suglasnika č > š ispred nekih konsonanata (mačka > maška) te Matu Hrastu koji takve primjere objašnjava asimilacijom, a koje bilježi na Braču, Hvaru, Visu.

²⁸Isto, str. 85.-90.

Podrobna i sustavna objašnjenja za mijene šumnika u zatvorenu slogu u svojim dvama radovima daje i Iva Lukežić²⁹ slažući se velikim dijelom s Moguševom teorijom o razlozima promjena najnapetijih šumnika u manje napete, u sonante ili njihove potpune redukcije.

Međutim, do tih promjena dolazi u zatvorenu slogu uspostavljenomu gubitkom poluglasa iz fonološkoga sustava hrvatskoga jezika te njegovom punom vokalizacijom u »jaku položaju« čime se na kraju sloga može naći suglasnik. Ta se inovacija u čakavskom sustavu teže prihvaća, a otpor je prema zatvorenu slogu i dalje prisutan; on se, među ostalim, očituje slabljenjem napetosti najnapetijih šumnika – afrikata i okluziva koji zatvaraju slog svojstven čakavskome sustavu u cjelini.

Prema tome izmjena se šumnika može očitovati na nekoliko stupnjeva:³⁰

- na istom stupnju unutar kategorije šumnika, zamjenom afrikata i okluziva manje napetim šumnicima frikativima
- za jedan, dva, tri stupnja, zamjenom afrikata i okluziva sonantima
- potpunom redukcijom afrikata ili okluziva koji zatvaraju slog

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- na istom stupnju unutar kategorije šumnika

OM sliš | no, junaš | ki, puš | ke, priliš | na

J težaš | ku,

T obruš| nog, pomiš| ne, nepomiš| ne, pomiš| ni, nepomiš| ni, težaš| ke

- potpuna redukcija afrikata i okluziva koji zatvaraju unutrašnji i vanjski slog

unutrašnji slog

OM o < od (x6)

slake < slat| ke

jenu < jed| nu

zańe < zad| ńe

spliski < split| ski

jenega < jed| nega

vanjski slog

ka < kad (x6)

napri < naprid

²⁹Iva Lukežić, *Čakavsko ikavski-ekavski dijalekt*, ICR, Rijeka 1990, str. 64.-66.; *Govori Klane* str. 39.-40.

³⁰Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 39.-40.

J	spliskega < split skega (x2)	o < od (x9)
	spliskon < split skon	ka < kad (x3)
		bi < bit
	uzajeno < uzajed no	
	jene < jed ne	
	upanen < upad nen,	
T	spliskin < split skin	ka < kad
	jena < jed na	o < od
		dvadese < dvadeset

Oblici za tvorbu kondicionala

U čakavštini je sačuvan stari oblik pomoćnoga glagola kakav je postojao i u praslavenskom i u prahrvatskom jeziku, a koji su ogranci hrvatskoga jezika izmijenili s obzirom na ishodišno stanje.

Paradigma glagola *biti* za tvorbu kondicionala u čakavskom narječju glasi:

1. 1. sg.: bin (< bimð < bim6) /bih
2. 1. sg.: biš (< bi)
3. 1. sg.: bi (< bi)
1. 1. pl.: bimo (< bimð < bim6 / bihomž) / bismo
2. 1. pl.: bite (< biste)
3. 1. pl.: bi (< bu / biše < bȳ / biše)

Samo su oblici 1. 1. sg., 2. 1. sg., 1. 1. pl. i 2. 1. pl. svojstveni cijelom jednom narječju u cjelini i ni jednom drugom te čine jezične činjenice najvišega razlikovnoga ranga. Takve razlikovne činjenice nazivamo alijetetima.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM bimo ulovili, bimo naparali, bismo se umeli

Preklapanje čakavskih alijeteta sa štokavskim alijetetima

Akcentuacija

»Akcentnski sustav svakog dijalekta ima svoj osnovni pečat. U štokavskim govorima to je povećanje akcenatskog inventara s novom distribucijom, u kajkavskim pojačana metatonija, a u čakavskim konzervativizam.«³¹

³¹Milan Moguš, *Fonološki kriteriji...*, str. 34.

Govori se o pojavi četiri akcenatska tipa: stari, stariji, noviji, novi.³²

Za čakavsko je narječje tipičan *stari troakcenatski sustav*. Taj sustav s akcentima (ǎ), (â) i (ã) na starim mjestima, gotovo je identičan akcenatskom sustavu koji se je pojavom starohrvatskog akuta uspostavio nakon gubitka poluglasova u razdoblju između 12. i 14. stoljeća. Osobitost je ovoga sustava to što se starohrvatski ili čakavski (zavinuti) akut javlja u onim pozicijama i kategorijama u kojima je uspostavljen u starohrvatskom jeziku.³³

Stariji akcenatski sustavi su oni sustavi kod kojih je zadržana stara distribucija, no došlo je do izmjene intonacije tj. utrnuća opreke između (â) i (ã); zavinuti akcent prelazi u dugosilazni. Proces je tekao postepeno.³⁴

Razlika je između *starih i starijih*³⁵ sustava u statusu zavinutoga akcenta. Stari sustavi imaju zavinuti akcent na zadnjem slogu, a stariji ga nemaju na zadnjem slogu ili ga nemaju uopće, ali imaju staro mjesto akuta, tj. staru distribuciju.

Stari i stariji akcenatski sustavi svojstveni su većini čakavskih govora. Međutim neki se govori nisu mogli oduprijeti regresivnom pomaku akcenta, tj. tendenciji za pomicanjem akcenatskog mjesta. S obzirom na djelomičnu ili potpunu izmjenu akcenatskog mjesta razlikujemo *novu i noviju akcentuaciju*.

Ako je prvobitna stara akcentuacija izmijenjena djelomično, govorimo o *novijem akcenatskom sustavu*, a ako je pomak izvršen u potpunosti, generalno, tada dobivamo *novi akcenatski sustav*.³⁶

Akcenatski inventar

Akcenatski sustav u tekstovima Ivana Kovačića prema bilježenju Radovana Vidovića ima pet akcenatskih jedinica. U akcenatskom inventaru su:

- tri stara akcenta: kratki silazni (ǎ), dugi silazni (â), i stari akut (ã)
- dva nova, štokavska akcenta: dugi uzlazni (á) i kratki uzlazni (à)

³² Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 53.

³³ Isto, str. 34., uz Moguševu knjigu *Fonološki razvoj...*, str. 91.

³⁴ Vidi o tome u članku Milana Moguša *O jedinstvu čakavske akcentuacije*, Radovi Zavoda za slaveńsku filologiju, sv. 12, Zagreb, 1971., str. 8.-10., uz moje bilješke iz kolegija Dijalektologija.

³⁵ Prema mišljenju Milana Moguša u članku *O jedinstvu...*, str. 10., *stara* je akcentuacija ona koja se po mjestu, broju i vrsti akcenta slaže sa starohrvatskim sustavom, a *starija* je ona u kojoj je došlo do bilo kakvih akcenatskih promjena na istim starim pozicijama.

³⁶ Koristila sam se bilješkama s kolegija Dijalektologija te člankom Milana Moguša *Fonološki kriteriji...*, str. 35.

³⁷ Iva Lukežić, *Štokavsko narječje* (skripta za lokalnu uporabu), str. 8.

- prednaglasne duljine i kraćine na koje je podvučena silina, pa se na njima ostvaruju štokavski akcenti uzlazne intonacije, dok zanglasnih duljina nema

Distribucija

- kratki silazni akcent (à)

Kratki silazni akcent može stajati u jednosložnim riječima, u inicijalnom, medijalnom i finalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi.

Primjeri za kratki silazni akcent u medijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi u proklitičkoj situaciji:

OM

jer kad je počēja, u kùčici, pa dàje, i pò dva, i bìj a, ni pèklo, po màlo, na pòfrig, a višje, pa nànare, i po kòja, i slišno, i rìba, za pròdaju, a tåkvi, do Klisa, priko drùgega, i èto, do izùtra, za pròdaju, pa stàviĵa, i kònšuma, pa kàd bi se, i màlo, i bràči, a ùbra, a srce, na mìsečinu, po kòrak, i rèčen...

J

jer je prìko, a po plòdnoj, a jòpet, prema gròbišču, i kàce, i tàmò bi ji, po nìkoliko, da su Bàčvice, ča bì ji, na stòtine, i u kùči, jer màst će, i vòdu, do tèga, da bùde, i(z) Zàgore, na stòtine, za prìpomoč, u ìstega, za nìkega...

T

ka su pòja, o Splìčani, i pòsli, zaraj tèga, da se mòre, u Splìtu, po kùčan, pa i vřtliman, a òbruč, priko òbrušnog, i pùnilo, u kàmenu, pa drùgi, u kàmenicu, a kàsne su, i mògli su se, za òbid

Primjeri za kratki silazni akcent u medijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi unutar morfološke riječi:

OM

amerikànski, osòbito su, jemàli, umèli, izasèbice

J

jesù li, Glavìčine, iàko su, a kakò je, umìsto, ot pinpinèle

T

pagadèbita, kakò je

Primjeri za kratki silazni akcent u finalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi u proklitičkoj situaciji:

OM

pa čà

J

kako kò, pa svè, i svè, i bīt, da i se mīš, ča sè

T

i kad bi ga jòš

Primjeri za kratki silazni akcent u finalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi u proklitičkoj situaciji:

OM

otàc

Može se zaključiti da kratki silazni akcent i dalje čuva svoje mjesto u medijalnim i finalnim pozicijama i to u manjem broju primjera, dakle na starim pozicijama, što ide u prilog starom troakcentskom sustavu.

- dugi silazni akcent (â)

Dugi silazni akcent može stajati u jednosložnim riječima, u inicijalnom, medijalnom i finalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi.

Primjeri za dugi silazni akcent u medijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi u proklitičkoj situaciji:

OM

i ne sâmo, i tò je, jer mēso, i kâvore, jer su bìli, jer tò je, jer ônda, ka(d) sânga, do Pâpina, a ônda, da bi o strâja, i mômke, a bìle su

J

i Mânušani, do môra, da môre, a tò bi, o grêdu, kad bi sâmo, do mrâka, ka me bìlo, al nîgdir me, na sîncu, al sînce me, i prâli me

T

i gòrni, i ûtor, pod fôrcon, ako je bìlo

Primjeri za dugi silazni akcent u medijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi unutar morfološke riječi:

OM

kojê bi mi, kojê bimo, pujîšku, kojû smo, gustîrne, morâ si, pod velovâroškin

J

Velovârošani, po salbunâdi, i granzôli, jemâ je, Šiminârij, Kapîtul, kojî je, kojâ je, po Spinûtiman

T

kojî bi

Primjeri za dugi silazni akcent u finalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi u proklitičkoj situaciji:

OM

jer je bî, kad bi tō, da se tō, i tō, al ka bi nôč, a tō, i desnê, na nôč, ol vrâg, da ga kâ

J

a prîn, po svîn, i u dâ, u tō, pa mî, jer san bî, da sâ, i kō, na dâ

Primjeri za dugi silazni akcent u finalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi unutar morfološke riječi:

OM

i guštôž, a onô

J

onî, i Spinût, kojâ je

T

gredîc

Dugi silazni akcent i dalje čuva svoje mjesto u medijalnim i finalnim pozicijama, što se vidi u ponekim primjerima. Ta jezična činjenica ide u prilog starom troakcentskom sustavu.

- starohrvatski ili čakavski akut (ã)

Primjeri za starohrvatski / čakavski akut u sljedećim starojezičnim kategorijama:

a) na kraju osnove u N(A)sg. imenica muškoga roda

OM pût, pãrac, šofãj, šijün, pod bronzîn, lancün, u dvõr, uspût, junãk

J dãn, pût

T dãn

b) na osnovi određenih pridjeva, glagolskih pridjeva, rednih brojeva i ponekoga priloga

OM bîli, rãznega, mãli, vrũchoj, šũšna, svête, prãvi, stãri, mãle, ot svête, do Mãle, po cîli, i krĩvin, ol krĩvon, is pũške, po Solĩnskoj, u prãznu jenẽga,

bîli, prodãla, ka bi bîla, popẽla se, kad su ostãla

iskrĩžana

lãni, priko lĩve, junãški, ni nãse

J Svêtega, stãrega, prãvi, sũva, pod lĩpin, po Mãloj, dopũščenega, i rãznin, da jĩ cilo, za odlẽčenin, mrtvõj

dok ostālo je, počēla
priprēmjeno
sāmo

T stāri, slānin, i ostālega, na starīnske, od rāvne, težāške,
bīla, pritrēsli
zasād'ene, okrēnuto
snāžno

c) u prezentskoj osnovi

OM čūvan, mōga, govōrin, uščīnu, odgovāra mi, i probūdi me, ponāvjan,
povīrin, ne bojīn, činīn, mudri jān, držīn,
rādeč

J liči, trāži, prīgnen se, spāsīdu, i izliču, jer govōru, napūvane, ne
dočēpa, kako trība, da spāsīdu, da je spāsu, i pīta mi, izgūli me, i bāci, da zafāli,
činī

T dosēč, vrtēč

d) iz kontrakcija

OM jīn, nī, jē, grēn, da pōjde, nī se, nī mu

J nī, nēče, snājde, nīma, i pōjde

T nī

e) na obličnom nastavku u Gsg. ženskoga roda

OM kojē, Mandē, Gospē, vodē, od tustočē, stranē

J o starinē, zemjē, Mandē, jenē

T sa stranē

f) na kraju osnove u Gpl. imenica i zamjenica svih triju rodova

OM pūti, judī, zemāj, dasāk,

J dīli, do Balūni, a i mravī se, do nī

g) na kraju osnove u apokopiranom infinitivu

OM dōč, prōč, umrīt, donīt

J klēt, tūč

h) u primjerima starojezičnih dezoksitogeneza u imenica

J crīkvan

i) u osobnih zamjenica za 1. l. jd.

OM jā, i jā se

J a jā, i jā

T jā

j) pod sonantima /j/ i /n/ na kraju obličnog nastavka u imenica i zamjenica
ženskoga roda

OM rukõn, cestõn, glavõn, vodõn, i u tõj

J po onõn, š nõn, al po svõj

k) u pokojem novom leksemu

OM rãdnikov

Kratki silazni akcent (ã) podliježe akcenatskom povlačenju, a na mjestima gdje se silina pomakla, javljaju se dva nova akcenta (uvijek u paru), oba uzlazne intonacije. Pritom se na prednaglasnoj kraćini ostvaruje (à), a na prenaglasnoj dužini (á), dakle specifični štokavski akcenti.

- kratki uzlazni akcent (à)

Kratki se uzlazni akcent javlja na novom mjestu i to na kratkom vokalu na koji je regresivno povučena silina.

Primjeri za kratki uzlazni akcent u inicijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi:

OM

zrijat, dãnas, cõnit, võdi, pãpra, zãlit, nè bi, òstat, jè l me, dõca, lãko, Škòpac, ù krajini, ù tebi je, nãvrčat, cèsti, ìgrat, dõćin, pñsta, mñtac, kãko, kòza, škòpci

J

svõje, dõćim, gõnit, kùpus, òtac, nã vrj, vñja, Pñjat, tònut, kãko, mòje, mñtva

T

dõćin, nè bi, màsta, jèno

Primjeri za kratki uzlazni akcent u medijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi:

OM

i po nõći, da nan ga ne pokrèdu, i štrùka bi, dok nè bi, po nõći, jer bi òni, al òni, da nè bi, za pãsa, za kòzu, dok nè bi, u òdu, i nè bi je, rečèno, od nèdi je, is pòsla, ne mògu, i kòzu

J

gladòvat, i kñtoli, rečèno, u mòje, pa se bñžje, iz màsta, dogòdilo, na mènì, žestòko

T

po zèmji, potrèpat, i jèsu, po lòzi

- dugi ulazni akcent (á)

Dugi se uzlazni akcent javlja na novom mjestu i to na dugom vokalu na koji je regresivno povučena silina.

Primjeri za dugi uzlazni akcent u inicijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi:

OM

čúvali bi ga, púta, kúpi, tráži, vólak, prílipci, móru, nísu, bácija, cúrija, ú se, búbak, nísmo, nísan, bíla, prílišna, vrátili, píтали bi me, vrídnosti, grédu, pjánci, rádili, táko, čúva, púta, s púta

J

Góspi, káko, táko, gónali, úkor, vríme, Júru, rúka, díla, rúci, Kríža, záto su, prílipci, blízu, stríčeva, spásila me, díte, súšit, próbudi ja, Pére, búdit, spásili

T

víno, záto, lítiman, cídilo, práznila, dvádese-trídeset, nísu

Primjeri za dugi uzlazni akcent u medijalnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi:

OM

po dánu, i napárali, i nakríža bi, i táko, promíša, na krúgu, zalíva san, o trúda, i táko san, naježúri bi se, na glávi, u mráku, o pónoči bi se, i záto, ferálon, zarádit, na mlíko, jer nísu, zamińívajuč, na pónoči, probúдите, pri pónoči, pa ču Fránu, jer češ táko, i ka nísan, zabléja, da zúbiman, ispríča, da se svúčen, jer se dogájalo

J

težáka, da je blízu, pa i Lúčani, nanízali, i zatápali, u móru, i kúpilo bi jin se, iz Léčevíce, o(d) dvádese, obúčeni, i u težáka, dobrotvórnosti, bratóvščina, na težáke, i svéciman, uzrádili, i kóza, sa strícen, da se načókan, i dúšit se, ulízala, kuládura, o dúšeńa, osvísti ja, probúdi ja, da Dúńa, balúnon, da néču, i pripozńavat

T

jer je svršávala, težáciman, da se víno, užéšćilo, da ga víno, basúrak, i dvóri-man, i puntaróliman, pritískale, primíšćat, pomágali, zapovída...

U tekstovima je Ivana Kovačića u tijeku pomak siline, tj. regresivan pomak kratkoga silaznoga i dugoga silaznoga akcenta, a kako pokazuju primjeri, taj pomak nije potpun te se dio siline još uvijek zadržava i na starim mjestima.

- kratki uzlazni akcent na novim pozicijama i kratki silazni akcent na starim pozicijama

OM

o mřćiman, jemáli, i kùkùmari, donòsija, na tòvára, pomèńčuse, kùkùmari, màństre, ol rišete, lòvńe, òbòtnica, sa kùkùmari-man, zdrilji, kàpùle, úsfriga,

rižetu, pònùdija, kùkumaron, òbrãzi, pàrili, na tòvãru, tòltri, a mòrãlo se, i pòslia, da ne ùsãne, al o(d) sùbòte, i nèdije, òstãvili bi me, prijatèjiman, zãbãvit se, da òstãnen, prišvãdili bi me, i tòvãra, da se izùcin, dòznãli, òcma, o sùbòte, od nèdije, ...

J

jëmãtva je, vìnògradiman, mřšãvoj, jëmãtvi, i karãtile, da se zãtòpu, oko Matèjùške, bòtãman, karãtiliman, mišine, od jëmãtve, do jëmãtve, òbšene, u kònòbi, tòvãre bi, jèdnì su se, izùčili, spòmìnem, da je dòlãziãa, u barba Ìvãna, izàsèbice, župãni, intèrèse, pripãdalo je, kòlùdrican, jëmãla je, stvòrili, òstãvili, Sùcìdar,...

T

òtfgana, cìnija, romãnije, glavìnùše, vùgãve, pòjilo, kòrìsno, i uzòstìlo, ùzdignutega, privnùli, òblije, u visòkin, bãdnìman, kònòbe, gòzdène, pòmìšne, turrãlo, nepòmìšne, i ucinili, s kanãličen, visòke, tònule, grèdice, pa drugi, i svršilo, na mãstìle, nòsìlo, kamènti, gòzdèni, cìnili, u fondãrji, korìsniji, làzãne, centròpècon

- kratki uzlazni akcent na novim pozicijama i dugi silazni akcent na starim pozicijama

OM

i pomidòri, kòji bi, o kùžine, cìstòmen, i dèbjã se, gòluzi, škovãcìni, òstã bi, kòji bi se, pa ònì, turskì, i mòrskè, a dikòd, čakòd, sa turskìn, pojãric, pa i tòvãr, jèdãn, čakòg, šušùr, kòji, na pòsãl, dikòd, ònò

J

pòsãl, bòtãm, ùzãncan, òvì, kòji su, kad je jèdãn, župãn, da su ònò, kòji mu je, dítinstvo, bãdãn, pripã san se, jer ònò, mòkrè

T

dítinstvo, kòji su, na kòjè bi se, kòje su, u bãdãn

U tekstovima Ivana Kovačića stara čakavska akcentuacija stoji pod utjecajem štokavice i iz toga se objašnjava u splitskom dijalektu sljedeći sadržaj akcenata:

U splitskom je dijalektu zapažena pojava dvosložnog akcenta. Kratki silazni (ã) i dugi silazni (ã) akcenti se pomiču regresivno sa svojih starih mjesta za jedno mjesto prema početku riječi. Taj je proces na pola puta. Silina nije u potpunosti prenešena ni u jednome slučaju. Dio se prenosi na novi slog, a dio ostaje na starom mjestu. Pomak siline nije usustavljen: javljaju se primjeri s potpunim pomakom, primjeri u kojima je pomak u tijeku, te primjeri u kojima je silina na

starij mjestima. Taj je akcenatski sustav moguće definirati kao stari sustav koji prelazi u noviji sustav s parcijalnim pomakom siline, u kojemu se na novim mjestima javlja par novih štokavskih akcenata uzlazne intonacije.

To je sustav s poluprenesenim akcentom. Riječ je o novijem peteroakcentskom sustavu,³⁷ ali ne čistome, kakav se može naći u štokavskim govorima, jer se u njemu očituje i stari troakcenatski sustav te sustav s poluprenesenim akcentom.

Budući da se u inventaru javljaju alijetetni štokavski uzlazni akcenti naporedo s alijetetnim čakavskim inventarom, ovdje se govori o preklapanju čakavskih alijeteta sa štokavskim alijetetima.

Preklapanje čakavskih alijeteta sa štokavsko-čakavskim alteritetima

*Sekvencija *vž*

Čakavske nepreventivne pune vokalizacije poluglasa u »slabu« položaju

Kao čakavski se klasificira svaki mikrosustav u kome se mogu identificirati primjeri čakavskih nepreventivnih punih vokalizacija poluglasa u »slabu položaju«. Naime, osim u N zamjenice ča, u čakavskome su sustavu vidljivi prijelazi u puni samoglasnik u primjerima u kojima je poluglas bio na kraju riječi ili među suglasnicima koji su nakon redukcije poluglasa odmah mogli tvoriti tipičnu suglasničku skupinu ili se naknadnim postupcima u takvu skupinu preobličiti.³⁸

Takve su nepreventivne pune vokalizacije svojstvene samo čakavštini te su zastupljene na čitavu teritoriju čakavskoga narječja.

Osim zamjenice ča (< čð < *č6) primjeri čakavskih nepreventivnih vokalizacija »slaboga« poluglasa su:³⁹

- va / v kao prijedlog ili kao prefiks složenice (< vð < *vž): va, vavik, ...
- kadi / kade (< kðde < *kždĕ)
- malin i riječi iz nje izvedene (mðlinð < *mžlin6): malin, malinčić, malinov...
- prezentska osnova glagola zet (= uzeti) -/zam- /(</zðm- / < / *z6m- /): zamen, zameš,...
- oblik osnove man- u osobne zamjenice ja (</mðn/< /*m6n- /)

³⁸ Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 24.

³⁹ Da bi što sustavnije iznijela oblike čakavske nepreventivne vokalizacije »slaboga« poluglasa, poslužila sam se knjigom Ive Lukežić *Govori...*, str. 24., te knjigom Milana Mogaša *Čakavsko...*, str. 21.-22.

U analiziranim je tekstovima pronađen jedan primjer u kojemu je va (<vð<vž) prefiks složenih glagola:

OM vazmen (od glagola vaze(s)ti)

U tekstovima Ivana Kovačića ta jezična činjenica spada u relikte.

Prijedlog u (<vž)

U tekstovima se nalazi više primjera u kojima je vidljiv prijelaz sekvencije vž u prijedlog u. Prijedlog se javlja samostalno, ali i kao prefiks složenica. Te su jezične činjenice svojstvene dvama narječjima, čakavskom i štokavskom pa ih zato smatramo čakavsko-štokavskim alteritetima.

Primjeri se javljaju sustavno u tekstovima.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM u poju, u kučici, u nas, u toj, ubra,⁴⁰ u se gñeja, u Dujan, u mraku, u mišinu

J u moru, u konobi, u kuči, u dan, u to, u istega, u barba, u težaka, u svaku, u naš, u kaci, u jedan, u badñu, u konobi, u badañ, u dvor, u zañi

T u visokin, u moje, u Splitu, u kojon, u liši, u kamenu, u kamenicu, u fondariji

Status završnoga slogovnoga /l/

Istraživanja Antuna Mažuranića⁴¹ navode završno slogovno /l/ kao kriterij za određivanje čakavskoga narječja te se ono s vremenom uvriježilo kao isključivo čakavska značajka. No daljnja su istraživanja pokazala da je završno slogovno /l/ prisutno i u kajkavskim i štokavskim govorima pa pripada nižoj razini razlikovnih osobina – alteritetima.

Polazni mu je oblik bio -lž / -l6 koji se, tijekom 10. i 11. stoljeća, kada je došlo do ujednačavanja dvaju praslavenskih poluglasova /ž/ i /6/ na jedan poluglas /ð/, realizirao kao -lð te se (zbog redukcije u slabom položaju) ostvario kao -lØ.

(-lž / -l̇ > lð > -lØ)⁴²

⁴⁰ Inicijalno se /v6/ kao prefiks u složenica vokalizira u konsonantskoj skupini: *v6 + konsonant > vð + konsonant > v + konsonant > u + konsonant.

⁴¹O ovome detaljnije vidi u knjizi Milana Moguša, *Čakavsko...*, str. 82.

⁴²Silvana Vranić, *Realizacija finalnoga slogovnoga /l/ u govorima ČN, Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, Bibliotheca Croatica Hungariae, knjiga 2, Pečuh 1997. str. 275.

Pri pregledu realizacije /-l/, Milan Moguš u knjizi *Čakavsko narječje* polazi od dvije skupine riječi u kojima se ono može ostvariti:⁴³

- skupine imenica i pridjeva (veselž, debelž, volž... > veselð, debelð, volð... > vesel, debel, vol...)

- skupine glagolskoga pridjeva radnoga (kopalž, čulž, bilž... > kopalð, čulð, bilð... > kopal, čul, bil...), dok neki drugi autori⁴⁴ uzimaju u obzir i treću kategoriju, a to je kategorija dočetka unutrašnjega zatvorenoga sloga osnova različitih riječi najčešće imenica, pridjeva, priloga i glagola (kolžci, palžci > kolðci, palðci > kolci, palci...)⁴⁵

Taj /l/ nije svugdje doživio istu sudbinu.

Redukcija dočetnoga slogovnoga /l/

Redukcija se dočetnoga slogovnoga /l/ izdvaja kao alijetet, odnosno kao kriterij po kojemu se određeni idiom razlikuje od drugoga idioma (»drugost od svih«). Finalno slogovno /l/ ostaje neizmjenjeno na dočetku deklinabilnih riječi – imenica i pridjeva (vesel, debel, vol...) te u unutrašnjem slogu deklinabilnih riječi (kolci, palci...), ali se zato slogovno /l/, kada se nađe na kraju dočetnoga sloga jednine muškoga roda glagolskog pridjeva radnog, reducira.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- OM ...bi sam traži...
 ...doli bi vode...
 ...naježuri bi se od straja...
 ...a vidi san mu i...
 ...na po skuvali...⁴⁶
 ...koji bi kupi...
 ...nisan ti dat...
 J ...poče san se...

Govori se o jezičnim činjenicama koje u tekstovima nisu zastupljene u velikom broju; nalaze se u ostacima.

Finalno slogovno /-l/ u govorima čakavskog narječja može i:

⁴³Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 85.-86.

⁴⁴Tu bi spadali Božidar Finka, Iva Lukežić, a u svojim kasnijim radovima i Milan Moguš.

⁴⁵Silvana Vranić, *Realizacija finalnoga...*, str. 279.

⁴⁶Vrlo rijetko redukcija finalnoga /l/ zahvaća i dočetak finalnoga sloga osnova u imenica, pridjeva i priloga.

- ostati neizmjenjeno, odnosno biti zadržano bez izmjene
- vokalizirati se kao /a/
- biti zamijenjeno poluvokalom /u/ s naknadnom konsonatizacijom i mogućim obezvučenjem.

Riječ je o jezičnim razlikovnostima koje nisu svojstvene samo čakavskom narječju pa se takve jezične razlikovnosti nazivaju aliteritetima.

Finalno slogovno /l/ zadržano bez izmjene u imeničkim riječi

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM debel, posal, sol, manoval, titul

J posal, karatil,

T dil, maštil, puntarol

Finalno slogovno /l/ se javlja sustavno u imeničkim riječi.

Finalno slogovno /l/ vokalizirano kao /a/ (u skupini glagolskoga pridjeva radnoga)

Budući da infinitivna osnova ispred finalnoga /l/ završava vokalom, javlja se opasnost od dvovokalnog slijeda (-aa, -ua, -ia, -ea) pa se takav slijed razbija dvama mehanizmima: kontrakcijom (sažimanjem) ili ubacivanjem intervokalnog poluvokala /j/ koji se naknadno učvršćuje i glasi /j/:

-aa > -a

-ua > -uj̣a > -uja

-ea > -ej̣a > -eja

-ia > -ij̣a > -ija⁴⁷

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM bịja, počēja, donosịja, kuva, skuva, užga, štruka, nakriža, stavịja, bacịja, promiša, ponudịja, ubra, doša, zaliva, lega, posadịja, posij̣a, mora, počēja, da, čuja, drža, tịja, zalaga, poskočịja, moga, zaša, prista, zaposlịja, čuva, povirova, iša, ispratịja, vidịja, protrka, zlamenova, zableja, odnịja

⁴⁷Poslužila sam se predavanjima s kolegija Dijalektologija.

J dolaziĵa, jema, doša, pita, mečiĵa, razumiĵa, namiriĵa, rastumačiĵa, kaza, zna, doša, udušiĵa, poginuja, počeja, zaželiĵa, zaspā, biĵa, probudiĵa, priskočiĵa, naša, učiniĵa, nosiĵa, čuja

T činiĵa, jema, bjuva, ocidiĵa, zapovida, moga

Čakavsko-štokavski alteriteti

Ikavski refleks /č/

O fonemu /č/

Fonem /č/ je bio jedan od jedanaest jedinica vokalnoga inventara praslavenskoga jezika, ishodišta svih živih i mrtvih jezika. Pripadao je vokalima prednje artikulacije s pozicijom između vokala /e/ i /a/.⁴⁸ U svojoj prvoj fazi taj inventar nasljeđuje i starohrvatski jezik, a intezivnije se izmjene datiraju u razdoblju od sredine 11. do konca 12. stoljeća.

I fonem /č/ je podlijegao tada tendenciji rasterećenja sustava. Oslabljjen gubitkom parnjaka sa svoga artikulacijskog mjesta, istisnut je ojačanim starohrvatskim poluglasom »šva« /ð/ i smješten u artikulacijski prostor između vokala /e/ i vokala /i/. Njegova je fonetska vrijednost bila tada zatvoreno /ę/.

U to je vrijeme jat još uvijek imao status fonema, ali je bio bez odgovarajućega parnjaka što ga je činilo nedovoljno učvršćenim u sustavu samoglasnika.⁴⁹ Sredinom 13. i 14. stoljeća jat je defonemiziran i izjednačio se s artikulacijski najbližim fonemima ili njihovim kombinacijama. Iva Lukežić kaže: »Prijelaz jata u pune samoglasnike ili diftonške sekvencije naziva se refleksacijom jata, a refleksi nose ime po rezultatu: ekavski, ikavski, ikavsko-ekavski, ikavsko-jekavski, ijekavsko-jekavski. Njihova je stratifikacija teritorijalna..., iako se to ne može smatrati kao pravilo.«⁵⁰

Jednoznačni ikavski refleks /č/

U južnom je ikavskom dijalektu čakavskoga narječja starojezični jat /č/ u svim položajima i kategorijama jednoznačno zamijenjen vokalom /i/, i kao takav je alteritet jer se isti refleks javlja i u dijelovima slavenskoga dijalekta u istočnoj Posavini i Baranji (štokavština).

⁴⁸Iva Lukežić, *Čakavsko-ekavski dijalekt*, ICR, Rijeka, 1990., str. 11.

⁴⁹Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 43.-44.

⁵⁰Isto, str. 44.

U tekstovima Ivana Kovačića odraz je jata jednoznačan – ikavski. Fonem se /i/ javlja dosljedno u osnovama riječi i u relacijskim morfemima.

Primjeri su refleksa /ě/ prikazani po gramatičkim kategorijama i razvstani prema izvorima:

OM (O mrciman)

J (Jematva)

T (Turňačina)

-Refleks /ě/ u korijenskim morfemima:

běd- > będ-	T	obid
běg- > bęg-	J	pobignen
běl- > bęl-	OM	bili
běs- > bęs-	J	obišene
cěd- > cęd-	T	cidilo, ocidiĵa, iscidili
cěl- > cęl-	OM	cili
	J	cilo
crěk- > cręk-	J	crikvan
člověk- > človět-	J	čovika
dě > dę-	T	nadilo
děl- > dęl-	J	dili, dila
	OM	nedije
dět- > dęt-	J, T	ditinstvo, dite
	OM	dica
ěd- > ĵęd-	OM	jisti, jili, jin
	T	pojili
	J	jidni
lě- > lę-	J	liči, izliču
	T	oblje
lěp- > lęp-	J, OM	lipo, lipin
	OM	prilipci
lět- > lęt	OM	litna, lita
	T	litiman
lěv- > lęv-	OM	live, zaliva
lěz- > lęz-	J	ulizat
měh- > męh-	J	mišina
měn- > męn-	OM	zaminivajuč
měšęž > męsec-	OM	miseca, misečina
měst- > męst-	J	mista, umisto

	T	primiščat
měš- > meš-	OM	promiša
mlě- > mļe-	OM	mliko
mrě- > mrę-	OM	umrit
ně- > nę-	OM	nikoliko, niki
	J	nikoliko, nikega
něm- > nęm-	J	nima
pě- > pę-	OM	pivat, popivajen, pivajuč
prěd- > pręd-	OM	naprid, napri
	T	unaprid
prěk- > pręk-	OM, J, T	priko
sět- > sęt-	OM	sitin
srět- > sręt-	J	sriča, nasriči, u nesriči
stěn- > stęn-	T	stinan
strě- > strę-	OM	strijač
svět- > svęt	J	svit
trěb- > tręb-	J	triba
věd- > vęd-	T	zapovida
věr- > vęr-	OM	povirova
věs- > vęs-	J	osvisti ja
vrě- > vrę-	T	vrije
vrěd- > vręd-	OM	vridnosti
vrěm- > vręm-	J	vrimo, navrimo
zrě- > zrę-	OM	zdrilji, zrijat

U tekstovima sam pronašla i dvije riječi romanskog porijekla (manistra i gustrina) u kojima je tuđi glas zamijenjen fonemom /i/. Ta se pojava naziva pseudoikavizam.

- Refleks jata u tvorbenim morfemima:

- u morfemima glagola, na dočetu infinitivne osnove

(-ě-ti- / -lž, -la, -lo > -e-ti / -lž, -la, -lo):

OM crnit, donit, donili, vidit, zalit, ti, tiia (<htjeti)

J vrit

- u glagolima nastalim prefiksacijom (dodavanjem prefiksa -pri):

-ě > -ę J priskoči, pripoznavat

T privnuli, primiščat, pritresli

- u dočecima priloga:

-dě > -di OM di, dikod

J nigdir, di

-lě > -lę T posli

- Refleks jata u relacijskim morfemima:

- u dativu jednine imenica ženskoga roda i osobnih zamjenica /i/ < /ę/ < /ě/:

OM i braći, sebi, meni

J dobrotvornosti, Gospi, mi, sebi

- u lokativu jednine imenica ženskoga roda i osobnih zamjenica /i/ < /ę/ < /ě/:

OM po noći, u kućici, pri ponoći, u tebi

J po Gospi, u konobi, u kući, u kaci, po skali, na meni, po meni,
po salbunadi

T po zemji

- u genitivu množine imenica muškoga roda uz ništični morfem, moguća je inovacija s uvođenjem relacijskog morfema koji već postoji u sustavu:⁵¹

/i/ iz deklinacije imenica

ili

/ih/ iz zamjeničko-pridjevske deklinacije:

OM kukumari, pomidori, puti, šušumadi, pomi, judi, tolitri

J dili, do Baluni, i granzoli, i mravi

T o Spličani

- u genitivu množine zamjeničko-pridjevske deklinacije /i/ < /-ih/ < /ęh/ < /ěh6/:

OM američanski, bili, u moji, niovi, do moji, stari, da mi i uščinu

T kameniti, nepomišni, takovi

- u komparativu /-iji/ < /ęji/ < /ěi/:

OM zdriliji, gñiliji, stariji,

T korisniji

Rotacizam

Zamjena je ž > r u međusamoglasničkom položaju (rotacizam) u prezentskoj osnovi glagola moći prisutna u govorima čakavskoga, ali i kajkavskoga narječja te u nekim štokavskim govorima.⁵²

OM ...morete i sami zamisli...

T ...da se more mast...

⁵¹Iva Lukežić, *Govori...*, str. 94.

⁵²Isto, str. 93.

Stare konsonantske skupine (šć, žj)

Riječ je o prijelazu *stj i *skj u šć

*st6j i *sk6j u šć

Prema ovoj se osobini čakavski govori ubrajaju u šćakavske govore.⁵³

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM uščinu

J grobišču, dopuščenega, šćitili, bratovščinan, bratovščina, bratovščine

T užeščilo, zapušćat, primiščat

Adrijatizmi

Fonetska neutralizacija /m/ > /n/ na dočetu gramatičkoga morfema

Na prijelaz su završnoga /m/ u /n/ upozorili među prvima Antun Mažuranić i Mate Hraste, koji je zaključio kako je riječ o pojavi uočenoj već potkraj 15. stoljeća, a koja krajem 17. i 18. stoljeća posve završava i zahvaća sve primorske krajeve. Hraste dalje navodi da je do prijelaza završnoga /m/ u /n/ došlo zbog pojednostavnjivanja izgovora pojedinih šumnika ili suglasničkih skupina.⁵⁴

Milan Moguš podrobnije objašnjava razloge prijelaza finalnoga /m/ u /n/:

a) ne mijenja se svako /m/ u /n/, već samo ono u gramatičkim morfemima; naime, do njihove neutralizacije ne dolazi u primjerima u kojima bi ona mogla dovesti do promjene značenja riječi (primjerice sam > san). Valja reći kako do prijelaza /m/ u /n/ ipak dolazi u pojedinim leksičkim morfemima kada se neutralizacijom ne mijenja značenje riječi.⁵⁵

b) prijelaz /m/ u /n/ je fonetski ostvaraj koji se svodi na neutralizaciju usnene prepreke u izgovoru /m/ i zadržavanje nazalnosti pa se /m/ izjednačuje s /n/.

c) artikulacijska neutralizacija /m/ u /n/ na dočetu gramatičkog morfema zahvaća i nečakavske govore duž jadranske obale pa ona jest čakavska, ali nije općečakavska jer je svojstvena i drugim govorima duž jadranske obale te se svrstava među pojave nazvane adrijatizmima.⁵⁶

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

⁵³Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 83.

⁵⁴Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 79.

⁵⁵Isto, str. 79.-80.

⁵⁶Dalibor Brozović – Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski...*, str. 84.

OM

san, nan, krajen, krivin, turskin, pomon, krivon, caton, menon, ostanen, rečen, bojin, rukon, dočin, nisan, izučin, velovaroškin, feralon, čuvan, níovin, ceston, drugin, govorin, zalažen, rečen, gren, pogledan, odgovaran, mudrijan, san, sobon, držin, rukon, sitin, ponavjan, vidin, povirin, odanen, vazmen, jitnen, pogodin, dopratin, svučen

J

osan, lipin, botaman, svin, užancan, splitskon, spomiñen, jin, koludrican, ostalin, crikvan, raznin, ñin, nisan, načokan, uspnen, prignen, onin, upanen, glavon, san, dignen, pobignen, znan, odlečenin, balunon, studenon, vodon, ladnon, stricen

T

konoban, osan, dočin, spliskin, visokin, kučan, živican, stinan, srdelan, muron, centropecon

Supstitucija fonema /l/ > /j/

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM daje, u poju, najbojega, u poje, uja, debja*, na zemju*, nedije, ponavjan*, jude

J poja, daje, pripremljeno*, boje, zemje*, pošaje, Pojudu, skupjeni*, na ijade, zemaj

T poja, zemji*, boje, udubjeno*, bjuva*

Primjeri označeni zvjezdicom su primjeri s epentetskim /l/. To se može objasniti ovako: pri jotiranju usnenih konsonanata /b/, /p/, /m/ i /v/, nastaju fonetski slabe, neizrazite skupine (/bᵢ/, /pᵢ/, /mᵢ/, /vᵢ/), a ne novi fonemi. Da bi se te skupine učvrstile, u njih se ubacuje, odnosno intepolira sekundarni konsonant /l/. Sekundarni konsonanti ubačeni u konsonantske skupine, radi njihova ojačanja, nazivaju se epentetski konsonanti. Taj epentetski konsonant /l/ jotira se i daje /l/.⁵⁷

Razvojni oblici v6s6 > Øs / sv (sa, se, si, sih / sva, sve, svi, svih):

Nakon redukcije poluglasa v6s6 prijeti nastanak atipične konsonantske skupine /vs/. Atipična se skupina razriješava metatezom:

/vs/ > /sv/ < sthrv. * /vðsð/ < psl. /v6s6/

⁵⁷Hrvatska gramatika..., str. 616.

Dobivena je skupina /sv/ u skladu s distribucijskim ograničenjima konsonanata u slogu.⁵⁸ Pojava je alteritetna jer se javlja u pojedinim govorima drugih dvaju narječja.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM	sve (x5), svaki, svi, svaku, svake
J	sve (x10), svin, svaku
T	sve (x3), sva, svaku

Skupina /jd/ u prezentskoj osnovi glagola ići

U prezentskoj osnovi glagola *ići* (> **idti*) na granici prefiksalnoga i korijen-skoga morfema, ostvaruje se skupina /jd/ kao rezultat starijega razvoja kojemu se dočetni samoglasnik prefiksa i početni samoglasnik korijena stapaju u diftonšku sekvenciju /oj/, /aj/ ili /ej/.⁵⁹

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM	pojde
J	pojde, snajde

Oblici plurala u deklinaciji

Čakavski jezični sustav zadržava u pluralnim oblicima deklinacije imenica starohrvatsko morfološko stanje s minimalnim razvojem.

Neproširena osnova u jednosložnih imenica muškoga roda

U jednosložnih osnova imenica muškoga roda u pluralu nije razvijen gramatički morfem.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM	puti, kraji
----	-------------

Ništični gramatički morfem u Gmn. svih triju rodova.

U Gmn. svih triju rodova nakon gubitka poluglasa nije razvijen novi morfem. Taj padež karakterizira ništični gramatički morfem /Ø/.

⁵⁸Marija Turk, *Fonologija hrvatskoga jezika*, Izdavački centar Rijeka, tiskara Varaždin 1998., str. 37-41.

⁵⁹Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 93.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- OM ž.r. kućic, cat, smokav, pojaric
 m.r. parac, suvarak
J ž.r. dvadeset godin, šest godin
 m.r. nekoliko dan, dvanajst zemaj
T m.r. osan dan (x2), i dasak, turañ
 ž.r. gredic

U tekstovima nema primjera za Gmn. s.r.

Gmn. imenica muškoga roda

Proširena osnova u Gmn. imenica muškoga roda (s /ov/ ili /ev/)

Morfem /ov/ ili /ev/ su imale negdašnje imenice u-deklinacije (pripadalo joj je samo pet imenica) i to u osnovi nekih oblika jednine, dvojine i množine (npr. Djđ. syn-ov-i; Nmn. syn-ov-e...). Ta se deklinacija izgubila, ali se zato sačuvao segment /-ov/, /-ev/ u osnovi imenica muškoga roda u množini.

U čakavskome se jezičnom sustavu proširak osnove /ov/, /ev/ javlja samo u Gmn. imenica muškoga roda, no budući da se pojava nalazi i kod gotovo svih kajkavaca, time ova pojava pripada razini alteriteta.⁶⁰

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- OM radnikov
J Vlajov

Gramatički morfemi /i/ ili /ih/ u Gmn. imenica muškoga roda

U većini je govora čakavskoga narječja u Gmn. imenica muškoga roda uz ništični morfem moguća inovacija: uvodi se /-ih/ iz Gmn. zamjениčko-pridjevske deklinacije ili /-i/ iz Gmn. imeničke deklinacije i-osnova. Prema tome, preuzima se relacijski morfem koji već postoji u sustavu unutar deklinacije imeničkih riječi.⁶¹

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- OM kukumari, pomidori, puti, šušumadi, judi, pomi, razgovori, tolitri
J do Baluni, i granzoli, i mravi
T o Spličani

⁶⁰Poslužila sam se skriptom Ive Lukežić, *Štokavsko narječje*, str. 10.

⁶¹Iva Lukežić, *Govori...*, str. 94.

Unifikacija /u/ na dočetu gramatičkoga morfema 3. l. mn. prezenta ⁶²

Sustav teži eliminaciji zalihosnih morfema (u 3. l. mn. bila su moguća tri relacijska morfema, odnosno tri alomorfa: /u/ ili /o/ ili /a/; /ju/ ili /jo/; /e/; npr. beru, kupuju, misle) i unifikaciji jedinstvenoga relacijskoga morfema. U sustavu se želi da dođe do jedinstvene norme, oblika, izjednačenja u 3. l. mn. prezenta.

U tekstovima Ivana Kovačića u 3. l. mn. susrećemo oblike na /-du/ kao i oblike bez /-du/, odnosno oblike koji završavaju na /-u/. Velar /-u/ se nalazi na kraju 3. l. mn. prezenta onih glagola koji bi morali imati /-e/.

Relacijski morfem /-du/ nije primaran. Nastao je po uzoru na atematske glagole kojima je osnova završavala suglasnikom /d-/ (ě -> ęd). Taj je suglasnik zajedno s morfemom činio dočetak 3. l. mn. prezenta (ęđ t6 > ęđut ę, ęđot ę > jadu / jidu / jedu). Riječ je o morfemu kojemu je prionuo dočetni suglasnik osnove tih glagola. Da bi se izbjegao spoj suglasnika, često se ispred novoga unificiranoga relacijskog morfema uvodi tematski vokal.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- OM pokre**du**, gre**du**, vrača**du**
 J govoru
 spasid**u** (x2), odnesed**u**
 T spasidu (x2), koprcad**u**, odnesed**u**
 zatop**u**, izlič**u**, govoru spasu

Katkada Ivan Kovačić istu riječ upotrebljava u dvojakom obliku:

- T spasid**u** / spasu

Apokopirani infinitiv i glagolski prilog sadašnji

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde apokopiranoga infinitiva:

OM zrijat, crnit, puknut, zalit, pivat, zabavit se, donit, ostat, vidit, dat, bit, zaradit, navrčat, igrat, prilazit, doč, dopratit, iskušat, ležat, vračat, poč, proč, zamislit, čut, reč

J gladovat, trgat, gonit, bit, vrit, tonut, dužit, klet, tuč, iskat, sužit, reč, doč, budit, pripoznavat

⁶²Poslužila sam se knjigom Zdravka Mužinića *Književno djelo Marka Uvodića*, Matica hrvatska, Split 1995., str. 116 i knjigom Ive Lukežić, *Govori Klane...*, str. 143.-144.

T potrpat, doseč, zapuščat, primiščat, kuvat
U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde apokopiranoga glagolskoga priloga sadašnjeg:

OM zamiñivajuč, pivajuč, radeč

J misleč

T vrteč (x2)

Srednja vrijednost fonema /č/

Milan Moguš⁶³ ovako opisuje fonem /č/: »Pri izgovoru toga glasa vrh jezika slabo dodiruje prednje alveole i gornje zube, dakle, negdje je na pola puta između donjih zuba (karakteristično za meko /ć/) i uzdignutoga položaja prema alveolama (karakteristično za tvrdo /č/).«

Ima govora koji ne razlikuju /č/ i /ć/, već oba izgovaraju jednako [č].

Prema tome splitski dijalekt ima bezvučnu afrikatu /č/ koja odgovara /ć/ i /č/ u standardnom jeziku.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM noči, počēja, čuvali, kućici, kućic, pomenčuse, braći, čakog, počeli, vručoj, čistomen, ča, trečega, tustoče, uščinu, radeč, noč, noči, brača, če, čakod, rečen, strijač, dočin, oči, ponoči, izučin,...

J očes, Lučani, izliču, liči, bačve, grobišču, dočim, čini, Bačvice, ča, dočepa, kući, če, pašče, dopuščenega, pripomoč, izučili, Lečevice, obučeni, šćitili, bratovščinan, bratovščina,...

T turňačina, Spličani, činija, linčuše, dočin, užeščilo, večer, počela, doseč, učinjeni, kučan, kanaličen, obruč, vrteč, jače, činili, počeli, zapuščat, običaj, večeru

Prijedlog /iz/

U splitskom se govoru nalazi /iz/ kao samostalan prijedlog, ali i kao prefiks složenica.

J ...iz Zagore...

...onako izmaškaran...

...i izliču...

⁶³Milan Moguš, *Čakavsko...*, str. 66.

U tekstu pronalazimo i pojave: /iz/ > /is/

/iz/ > /z/, ali u značenju prijedloga /s/:

OM ...i doša bi is posla...

...kako je skala pala z badña...

Oblici zamjenica

osobna zamjenica za 1. glagolsko lice u Ijd.

OM s menon (sa mnom)

Razvoj je te zamjenice (u Ijd.) tekao:

psl. mžnoijō > strhrv. mθnoijō / mθnoijū > mθnou > mθno / mθnu.

U današnjem sustavu osnova može biti **men-** i **man-**. Osnova **man-** je rezultat novije čakavske vokalizacije iz starohrvatskoga razdoblja, kad je /θ/ vokaliziran u /a/. Osnova **men-** je rezultat prahrvatske vokalizacije, kad se /θ/ sporadično vokalizirao u /e/. To se moglo dogoditi samo u osnovi onih oblika koji su u svom sastavu imale poluglas (dativ, lokativ i instrumental). Nastavak /-om/ preuzet je iz glavne (nepalatalne) deklinacije muškoga roda, umjesto starih nastavaka (-ojo > -oju > -ov).⁶⁴

osobna zamjenica za 3. glagolsko lice

U svim padežima (osim u N) osobne zamjenice za 3. glagolsko lice zadržani su oblici anaforičke zamjenice s izmijenjenom osnovom. Izmjena se odnosi na početak gdje se, za razliku od ishodišnog jezika, javlja /j/ ili /ń/.

Oblici su joj prvotno glasili: jega, jemu...jeje ..., jihž, jimž..., a tek od 13. stoljeća dolaze likovi s protetskim /n/ (n + j > ń): *ńega, ńemu...*⁶⁵

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

J	Gmn. m.r.	...da i se miš... (njih > jih > ih > i)
	Dmn. m.r.	...kupilo bi jin se... (njin > jin) ...i u težaka jin...
	Amn. m.r.	...i tamo bi ji zatapali... (njih > jih > ji) ...a ńi bi naša... (njih > ńi)
	Amn. ž.r.	...i tamo bi ji prali... ...ča bi ji

⁶⁴Od velike mi je pomoći ovdje bila *Hrvatska gramatika...*, str. 626.-628., ali i skripta pod nazivom *Morfološki razvoj zamjenica* iz kolegija OKJ, str. 3.

⁶⁵*Hrvatska gramatika...*, str. 625.

...da ji cilo...
 ...do ni...
 T Amn. ž.r. ...i vrteč ji...

pokazne zamjenice

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM oni (= onaj): onǎ + i > ony > *onii > oni
 J ti / ta (=taj): tǝ > tǝ > ta
 tǝ + i > tyi > *tii > ti

Oblik *ta* nastao je čakavskom vokalizacijom u slabu položaju, a oblici *oni*, *ti* nešto drugačijim slijedom: temeljnim oblicima je dodavan oblik anaforičke zamjenice, a zatim se /ǝ/ fakultativno duljio ispred /i/.⁶⁶

takovi Gmn. m.r. (:takov / takova / takovo)

Razriješenje atipične konsonantske skupine (spoj dvaju okluziva)

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM dikod (= gdjegod, katkada, kadgod)
 J di (gdje)
 psl. kǝdǝ > sthrv. kǝdǝ > (*kde / *kdi) > gde /gdi /gdje > di

Ujednačenje relacijskih morfema u DLI_{mn} muškoga i srednjega roda /iman/, u DLI_{mn} ženskoga roda /-an/

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

	<u>za muški i srednji rod</u>	<u>za ženski rod</u>
OM	sa kukumariman – Imn. m.r.	jili catan – Imn. ž.r.
	s prijatejiman – Imn. m.r.	na vričan – Lmn. ž.r.
	da zubiman dovati – Imn. m.r.	u žbaňan – Lmn. ž.r.
	o mrciman – Lmn. m. r.	
J	pod vinogradiman – Lmn. m.r.	po botaman – Lmn. ž.r.
	po karatiliman – Lmn. s.r.	po užancan – Lmn. ž.r.
	pripadalo samostaniman – Dmn. m.r.	pripadalo koludrican – Dmn. ž.r.
	da je spasu sveciman – Dmn. m.r.	pripadalo crikvan – Dmn. ž.r.

⁶⁶Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 105.-106.

	težaciman ne bi ostavili – Dmn. m.r.	ka i bratovščinan – Dmn. ž.r.
	po Spinutiman – Lmn. m.r.	
T	to težaciman ni bilo – Dmn. m.r.	po kučan – Lmn. ž.r.
	u badniman – Lmn. m.r.	na živican stinan – Lmn. ž.r.
	moga prstiman – Imn. m.r.	po konoban – Lmn. ž.r.
	po dvoriman – Lmn. m.r.	sa srdelan – Imn. ž.r.
	klesali litiman – Imn. s.r.	
	klesali puntaroliman – Imn. m.r.	
	s drobiman – Imn. m.r.	
	po vrtliman – Lmn. m.r.	

U imenica ženskoga roda riječ je o ujednačenju na jedan, već u jeziku od ranije postojeći morfem tih triju padeža. Ovdje je riječ o ujednačenju na Dmn. (/am/ > /-an/). To je čakavska jezična značajka.

U imenica muškoga i srednjega roda govori se o sinkretizmu kod kojega se za te oblike stvara novi relacijski morfem, nastao kontaminacijom nekolicine starih relacijskih morfema (/im/ iz Imn. i /-ma/ iz I i Ddu.). Ova jezična crta obilježje je štokavskoga narječja.

Prezentski oblici glagola gresti (= ići)

- 1. 1. jd. gren(idem)
- 2. 1. jd. greš(ideš)
- 3. 1. jd. gre(ide)
- 1. 1. mn. gremo(idemo)
- 2. 1. mn. grete(idete)
- 3. 1. mn. gredu(idu)

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

OM ...kako Vlaji gredu... (= ...kako Vlaji idu...)

Ostale razlikovnosti

Arealne razlikovnosti

Riječ je o jezičnim posebnostima koje karakteriziraju govore na određenom području - arealu bez obzira na dijalekt.⁶⁷

⁶⁷Iva Lukežić, *Govori Klane...*, str. 97.

Kontrakcija

Kada se uzastopce ostvaruju dva samoglasnika, nastaje hijat ili zije. On se u jeziku obično uklanja različitim mehanizmima, a jedan od njih je i sažimanje samoglasnika (kontrakcija, stezanje). Posljedica su sažimanja još dvije samoglasničke pojave: duljenje i jednačenje (asimilacija). Sažimanjem dvaju samoglasnika uvijek nastaje dugi samoglasnik. Kad se sažimlju dva različita samoglasnika, oni se najprije jednače. Jednačiti se može prvi suglasnik prema drugome ili drugi prema prvome.⁶⁸

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM	nĩ < ni + est > nĩe > ni + j + e > nije ⁶⁹
	prĩ < prie > pri + j + e > prije
	najprĩ < naĩ + prie > naĩ + pri + j + e > najprije
	kâ < kao
J	kâ, prĩ, najprĩ, nĩ
T	nĩ, kâ

Jednačenje po mjestu tvorbe

Jednačenje po mjestu tvorbe dosljedno je u većem broju primjera.

Fonem /s/ pred palatalom teži da postane palatal

OM kašne (= kasnije)

J š nĩm (s njim)

Fonem /z/ pred palatalom teži da postane palatal

T iž nĩga (= iz njega)

Mjesto fonema /m/ nalazi se fonem /n/

OM kunplir

Disimilacija

OM šušna

Zamjena fonema

fonem /n/ > /l/

OM mlogo

⁶⁸ Hrvatska gramatika..., str. 613.

⁶⁹ Do sažimanja samoglasnika dolazi nakon ispadanja intervokalnoga /j/ (Hrvatska gramatika..., str. 613.).

zlamenova san se ⁷⁰

Komparativ (K) i superlativ (S)

U komparaciji pridjeva /j/ ne otpada iza palatala; /j/ ostaje u skupu /šj/ i /žj/.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM	višje (K)
J	višje (K), bržje (K), najvišje (S)
T	nižje (K), najvišje (S)

Gubljenje velara /h/ u otvorenom slogu ili njegova zamjena artikulacijski najbližim fonemom

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM	<u>h > v</u>	<u>h > j</u>	<u>h > Ø</u>
	kuva	straja	ńiovin
	kuvalo	straj	ńiovi
	skuva	jitnen	obotnica
	skuvali		odili
	gluva		usane
	dovati		ti (< htio)
			odu
			odanen
			bi (< bih)
J			tiĵa
			očes
			bi (< bih)
			ńi (< njih)
			ji (< jih < njih)
T	suv		bi (< bih)
	kuvat		
	kuvali		

⁷⁰ Riječ je o disimilaciji – razjednačivanju likvidnog konsonanta /n/ koji prelazi u /l/, iako bi se očekivalo da po gramatičkim pravilima ostane /n/ (u standardnom jeziku u skupu /mn/ došlo je do jednačenja po mjestu tvorbe).

Prevladavanje morfema palatalnih osnova /-ega/ kod pridjeva (P), zamjenica (Z) i brojeva (B)

U analiziranim se tekstovima splitke velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

- OM raznega (P), jenega (B), drugega (B), tega (Z)
J spliskega (P), dopuščenega (P), istega (Z), nikega (Z), tega (Z), starega (P), krepanega (P), smantanega (P), inšempjanega (P), Svetega (P)
T ostalega (Z), uzdignutega (P), tega (Z)

No, iako prevladava morfem palatalnih osnova /-ega/, u tekstovima se Ivana Kovačića nalazi i nekoliko primjera s morfemom nepalatalnih osnova /-oga/:

- OM nikoga
J nikoga, svetoga

Prema tome, Kovačić za neke primjere upotrebljava dvojake oblike:
nikoga / nikega, svetoga / svetega

Epenteza

To je pojava sekundarnih konsonanata na mjestu gdje se oni inače ne nalaze. Epentetski glasovi su: /d/, /t/ i /l/.

- **epentetsko /d/**

Interpoliran je u fonološkoj skupini /zr/ koja se nalazi na početku sloga.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

- OM ...i štruka bi nikoliko zdriliji...

Proteza

Riječ je o pojavi predmetanja poluvokala /j̥/ i /ɥ/ ispred početnoga vokala u riječi.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

- J jopet (< opet)

Prijelaz /hv/ > /f/

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

- J falit (< hvalit)

Navezak /r/ i /n/ na dočetu priloga

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM omar
J nigdir, prin, omar

Redukcija fonema /v/ iza suglasnika

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM mrtac (< mrtvac)
T gozdene (< gvozdene)

Prijevoj ili apofonija

Riječ je o jednoj od najstarijih glasovnih promjena; alternacije se javljaju u korijenskom dijelu riječi, odnosno to je mijenjanje korijenskog vokala u riječima koje potječu od istog korijenskog morfema. Sam prijevoj je rezultat različitih procesa i mijena, najčešće kvantitativnih i naglasnih što su se zbivale u korijenskom dijelu riječi. Prijevoj ne mijenja temeljno značenje riječi, nego uvodi riječi u nove tvorbene i morfološke kategorije.⁷¹

Korijenski morfemi u glagola resti i kresti te u imenice greb imaju u južnim govorima, i čakavskim i štokavskim, prijevojni lik /e/ naspram /a/ u ostalim govorima.

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

OM pokredu (< kresti): krasti

Lokalne razlikovnosti

Vokal /o/ umjesto vokala /i/ u vezniku oli (= ili) uz otpadanje krajnjega vokala /i/

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalaze ove potvrde:

OM, J, T ol < oli (=ili)
OM, J al < ali

⁷¹Hrvatska gramatika..., str. 611.; bilježnica iz kolegija OKJ.

Oblik zamjenice za 3. glagolsko lice

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

OM Djd.ž.r. ...jer su jon se...

Brojevi

Brojevi 12, 13 do 19 imaju ovakav razvoj:

-nadeset > -nadest > *-nadst > -najst

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

J dvanajst

Glagol jemati (= imati)

U analiziranim se tekstovima splitske velovaroške čakavštine nalazi ova potvrda:

OM ...jer smo jemali...

T ...jema gozdene...

Leksičke osobitosti

U našim je krajevima, a posebno u jadranskom pojasu (na povijesnom području čakavskog dijalekta) bio jak utjecaj romanskih elemenata, što se očitovalo ponajviše u leksiku.

Romanski su elementi u splitskom čakavskom govoru bili vezani za:⁷²

- talijanski književni standard
- venecijanski, kao jezik trgovine, civilizacije i pomorstva
- tršćanski, kao varijante venetskog.

Ovo ne bi trebalo čuditi ako se zna da je Split dugo vremena bio pod mletačkom vlašću. I prije je mletačke okupacije talijanski utjecaj djelovao u Dalmaciji, a on se mletačkom vlašću još više pojačao. Taj utjecaj neće prestati propašću Venecije jer će Dalmacija dospjeti u sferu utjecaja austrijsko lombardsko-venetske pokrajine. Talijanska kulturna dominacija nastaviti će se i u 19. stoljeću. Iz svega ovoga proizlazi da je talijansko-mletački kulturni utjecaj u Splitu

⁷²Jasna Gačić, *Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru*, Čakavska rič, br. 2, Split 1979., str. 108.

trajao najmanje pet stoljeća.⁷³ No, Split ipak nije izgubio svoj jezik. Vitalnost je splitskog življa očuvao Split od jezičnog odnarođivanja.

Splitski dijalekt posjeduje veliki fond osnovnih riječi koje postoje u hrvatskome standardnom jeziku. Ali se zbog stoljetne veze s Italijom i Venecijom u splitskom dijalektu zamjećuje veliki broj riječi iz venecijanskog ili samog talijanskog. Najčešće se posuđuju imenice, zatim pridjevi, glagoli i prilozi. Brojevi i zamjenice nisu ulazile u naš jezik, a rijetko se mogu naći prijedlozi, veznici i uzvici.⁷⁴

leksik teksta *O mrciman*

bronzin (= barkeni sud); tal. bronzin

bumbak (= pamuk)

cata (= dinja)

dočim, dočin (= dok)

dogonit (= nositi, donositi)

frut (= voće); tal. frutto

frigat (= pržiti); tal. friggere

goluz (= proždrljiv, sladokusan, lakom); tal. goloso

gustrina (= zdenac, bunar); tal. cisterna

gušt (= zadovoljstvo, užitak); tal. gusto

guštož (= ukusan); tal. gustoso

guvno (= očišćeni prostor na zemlji gdje se zrno žita odvajalo od slame)

izutra (= izjutra)

kapula (= crveni luk); tal. cipolla, ven. ceola

kašne (= kasnije)

kavor (= cvjetača); tal. cavolo

konšumat (= pojesti, potrošiti); tal. consumare

kukumar (= krastavac); ven. cugumero

kunplir (= krumpir)

kus (= veliki komad)

kužina (= kuhinja); ven. cusina

lancun (= plahta); tal. lenzuolo

⁷³Radovan Vidović, *Kako se splitski govor oslobađao utjecaja talijanskoga leksika*, *Mogućnosti*, br. 5, Split 1958., str. 386.

⁷⁴Radovan Vidović, *O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru*, *Čakavska rič*, br. 2, Split 1974., str. 70.

lišo (= glatko, ravno); tal. lissio
lumer (= broj); tal. numero
manoval (= nekvalificirani radnik na gradilištu); tal. manovale
mura (= naziv dječje igre na prste); tal. morra
nanara (= ogrc, malen morski puž s kućicom); romanska riječ
nase (= nazad)
navrčat (= »okretati, prevrtati«)
nu! (= vidi!; imperativno značenje koje upotrebljavaju stanovnici kontinentalnog zaleđa)
odit (= ići, hodati)
ojkat (= vrsta pjevanja karakteristična za stanovnike kontinentalnog zaleđa)
omar (= odmah)
pandešpañe (= biskvit); romanska riječ
parac (= par, vršnjak)
parit se (= činiti se); tal. parere
Pistura (= predio Splita; to je ime nastalo u srednjem vijeku i nazivalo se Postures, dakle predjel koji se nalazio »poslije kule«, iza kule, tj. iza SI kula Dioklecijanove palače)⁷⁵
pojarica (vrsta smokve)
pomenčusa (= vrsta voća)
pomidor (= rajčica); tal. pomodoro
popasti (= napasti)
prama (= prema)
prilišna (= slična)
prišvadit (= nagovoriti, pridobiti koga); tal. persuadere
pofrig (= zapržak); hrv. po + tal. friggere
pujiški (= talijanski); tal. pugliese
rusula (= ruža); ven. rosola
strijač (= ljetni lagani slamnati šešir široka oboda poput strehe)
suvarak (= suvo drvo)
šijun (= jak udar vjetra); ven. sion, lat. scione
škopac (= nagli pljusak kiše)
Škopac (= nadimak; uškopljeni prasac)
škovacin (= čistač ulica); ven. scavezzin
šofaj (= divan, sofa); ven. sofa

⁷⁵Grga Novak, *Povijest Splita II*, Čakavski sabor, Split 1978., str. 875.

štrukat (= iscijediti, zgnječiti); ven. strucar
štunbula (= malen morski rak vretenasta oblika); tal. strombolo
šušan (= suh, sušan)
šušumad (= suha trava za potpalu vatre)
šušur (= žamor, buka); tal. sussuro
titul (= ugledan čovjek); tal. titolo
tolitar (= hektolitar)
tovar (= magarac)
uščinut (= uštinuti)
užgat (= upaliti)
vazest (= uzeti)
ven (= nego); tal. vengo
Vlaj (= naziv kojim stanovnici primorja zovu stanovnike iz susjednog kontinentalnog zaleđa)
zlamenovat se (= prekrstiti se, prekržiti se, učinit znak križa, znamen)
žbañ (= kaca, drveni sud u kojem se prenosi piće)
žbirac (= vrsta raka, kosmač, morski kratki rak desetonožac); ven. sbirrazo

leksik teksta *Jematva*

badañ (= posuda u koju se stavlja grožđe kada se otrga)
balun (= lopta); romanska riječ
bodimice (= kao zabadajući se)
bota (= sve posuđe za vino); ven. botame
Brda (= predio Splita)
Dobrani (= stanovnici jednoga dijela grada Splita – Dobri)
dočim (= dok)
dom (= kuća)
dušit (= gušiti se)
Glavičine (= naziv za jedan dio, uzvišeniji u Splitu – taj se izraz danas ne koristi)
goñat (= goniti, tjerati)
granzoli (=mekinje); tal. granzol
guvno (= očišćeni prostor na zemlji gdje se zrno žita odvajalo od slame)
inšempjan (= glup); ven. insemiarse
iskat (= tražiti)
izasebice (= zaredom)
jematva (= berba grožđa)

jur (= već)
kaca (= drveni sud u kojega se stavlja grožđe)⁷⁶
karatil (= veća bačva); tal. caratello
koludrica (= redovnica)
kopreat se (= batrgati udovima)
kuladur (= vrećetina)
Lečevica (= mjesto blizu Splita)
Lučani (= stanovnici jednoga dijela grada Splita – Lučac)
Manušani (= stanovnici jednoga dijela grada Splita – Manuš)
mast (= groždani sok); tal. mosto
Matejuška (= predio Splita; krajnji dio splitske rive)
mih, mišina (= ovjčaj koža u koju se pohranjuje vino ili ulje; trbuh životinje)
načokat (= najesti se, nazobati se)
nigdir (= nigdje)
omar (= odmah)
Pijati (= kraj u Splitu; nalazi se između Kopilicije i morske obale)⁷⁷
pinpinela (= neka dječja igra); ven. pimpinela
prin (= prije)
salbunada (= pijesak); ven. vale sabiona
Spinut (= predio Splita)
Sučidar (= predio Splita; ime je dobio od crkve Sv. Izidora koja se tu nalazila)
tovar (= magarac)
trgat (= brati grožđe)
udušit se (= ugušiti se)
Velovarošani (= stanovnici jednoga dijela grada Splita – Veli Varoš)
ven (= nego); tal. vengo
Visoka (= predio Splita)
zatopit (= potopiti)

leksik teksta *Turňačina*

badan (= drvena posuda u kojoj se mast pretvara u vino)
basurak (= čovjek niska rasta); tal. basso, ven. bassura

⁷⁶Kada se grožđe otrga, najprije se stavi u badanj u kojemu se gnječi. Nakon toga se stavlja u kacu koja služi kao mjera – koliko je te godine vinograd rodio.

⁷⁷Grga Novak, *Povijest...*, str. 877.

bjuvat (= povraćati)
centropeca (= dio životinjske iznutrice, utroba, crijeva); ven. centropezzi
dočim (= dok)
drop (= masa od izgnječenih grozdova iz kojih se pravi, odnosno peče rakija)
fonderija (= talionica); tal. fondena
forca (= snaga); tal. forza
glavinuša (= vrsta crnoga stolnoga grožđa)
jur (= već)
kolonbar (= okrugla, glatka površina)
linčuša (= obično crno grožđe)
lišo (= ravno, glatko); tal. lissio
lito (= dlijeto)
maštil (= vrsta vjedra za pranje robe); tal. mastello
mura (= vrsta dječje igre na prste); tal. morra
opol (= vino svijetlo-crvene boje koje se odmah nakon gnječenja iscijedi)
pagadebit (= bijelo stolno grožđe); tal. pogadebito
puntarol (= šiljato dlijeto za obradu kamena); tal. puntaruolo
romanija (= svijetlo-crveno stolno grožđe)
škrova (= dvije grede u turnju se vrte oko osovine i tako pritišću i gnječe grožđe); ven. scrova
turañ (= tijesak za grožđe); tal. torchio, ven. torion
turñačina (= tiještenje grožđa)
utor (= dno bačve)
vugava (= vrsta grožđa)
zaraj (= poradi)

SAŽETAK ISTRAŽIVANJA

Analizom građe splitske čakavštine u tekstovima Ivana Kovačića jezične sam činjenice razvrstala prema kriterijima: alijeteta, alteriteta, arealnih i lokalnih značajki.

A) Čakavski alijeteti:

- zamjenica ča i oblici te zamjenice
- nepostojanje zvučne afrikate /ʒ/ kao rezultata jotovanja
- slabljenje šumnika na dočetu zatvorena sloga
- oblici za tvorbu kondicionala

B) Preklapanje čakavskih alijeteta sa štokavskim alijetetima:

- noviji peteroakcenatski sustav + stari troakcenatski sustav

- C) Preklapanje čakavskih alijeteta sa štokavsko-čakavskim alteritetima:
- razriješenje sekvencije vž: - čakavska nepreventivna puna vokalizacija poluvokala u »slabu« položaju
 - prijelaz u prijedlog u
 - status završnoga slogovnoga /l/: - redukcija dočetnog slogovnog /l/
 - zadržano bez izmjene u imeničkim riječi
 - vokalizirano kao /a/ u gl. pridjeva radnog
- D) Čakavsko-štokavski alteriteti:
- ikavski refleksi jata
 - rotacizam
 - stare konsonantske skupine šč, žj
 - fonetska neutralizacija /m/ > /n/ na dočetu gramatičkoga morfema
 - supstitucija fonema /l/ > /j/
 - razvojni oblici v6s6 > Øs / sv
 - neproširena osnova u jednosložnih imenica muškoga roda u množini
 - ništični gramatički morfem u Gmn. svih triju imenica
 - Gmn. imenica muškoga roda: - proširena osnova s /ov/ ili /ev/
 - gramatički morfem /i/ ili /ih/
 - unifikacija /u/ na dočetu gramatičkoga morfema za 3. l. mn. prezenta
 - apokopirani infinitiv i glagolski prilog sadašnji
 - srednja vrijednost fonema /č/
 - prijedlog iz
 - oblici zamjenica:
 - osobna zamjenica za 1. l. u Ijd.
 - osobna zamjenica za 3. l. mn.
 - pokazne zamjenice
 - razriješene atipične konsonantske skupine
 - sinkretizam
 - prezentski oblici glagola gresti (= ići)
- E) Arealne značajke:
- kontrakcija
 - jednačenje po mjestu tvorbe
 - zamjena nekih fonema
 - oblici za komparativ i superlativ
 - gubljenje fonema /h/ u otvorenom slogu ili njegova zamjena artikulacijski najbližim fonemom
 - prevladavanje morfema palatalnih osnova

- epenteza
- proteza
- prijelaz /hv/ > /f/
- navezak /r/ i /n/ na dočetu priloga
- redukcija fonema /v/ iza suglasnika
- prijevoj ili apofonija

F) Lokalne značajke:

- vokal /o/ umjesto vokala /i/ u veznika
- oblik zamjenice za 3. l. jd. ženskoga roda
- brojevi
- glagol jemat (= imati)
- leksik

ZAKLJUČAK

Prema navedenim se činjenicama može zaključiti da je ipak riječ o čakavsko-štokavskim tekstovima. Iako čakavskih jezičnih značajki ima mnogo više, to ne daje pravo da se štokavske činjenice u tekstovima zanemare. U tekstovima prevladavaju čakavske crte, od kojih su četiri ranga alijeteta, dok se jedan štokavski alijetet javlja u kombinaciji s čakavskim alijetetom. Osim toga je i većina alteriteta čakavsko-štokavska.

Analizom se tekstova Ivana Kovačića potvrdilo mišljenje nekolicine autora koji su upućivali na hibridni karakter splitskoga čakavskoga govora na kraju 19. i početku 20. stoljeća.

Sve ovo pokazuje da je splitska čakavština s kraja 19. stoljeća bila pod jakim utjecajem štokavskoga narječja, odnosno susjednih štokavsko ikavskih govora.

LITERATURA

Benzon, S., *Opažanja o čakavštini Marka Uvodića Splićanina*, Čakavska rič, br. 1, Split 1971.

Brozović, D., Ivić, P., *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1988.

Finka, B., *Čakavsko narječje*, Čakavska rič, br. 1, Split 1971.

Finka, B., *Čakavski identitet*, *Suvremena lingvistika*, br. 7-8, Zagreb 1973.

Finka, B., *Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3, Zagreb 1973.

Gačić, J., *Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru*, Čakavska rič, br. 2, Split 1979.

Hraste, M., *Čakavski dijalekt*, Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 4, Zagreb 1980.

Hrvatska gramatika, Školska knjiga, Zagreb 1995. – grupa autora

Ivić, P., *Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik 5, Zagreb 1981.

Jutronić-Tihomirović, D., *Dijalekt ili vernakular*, Radovi – Razdio filoloških znanosti 27, Filozofski fakultet u Zadru, 1987./1988.

Kovačić, I., *Smij i suze starega Splita*, Štamparsko poduzeće »Franjo Kluz« - Omiš, Split 1971.

Lisac, J., *Čakavština i njena proučavanja*, Matica hrvatska, Kolo 3, 1998.

Lukežić, I., *Čakavsko ikavsko-ekavski dijalekt*, ICR, Rijeka 1990.

Lukežić, I., *Govori Klane i Studene*, Libellus (Knjižnica Analize, portreti, studije, kolo 2, knjiga 1), Crikvenica 1998.

Lukežić, I., *Štokavsko narječje* (skripta za lokalnu upotrebu)

Magner, T.F., *Zapažanja o današnjem splitskom govoru*, Čakavska rič, br. 2, Split 1976.

Moguš, M., *Fonološki kriteriji za određivanje čakavskog narječja*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 13, Zagreb 1973.

Moguš, M., *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.

Moguš, M., *O jedinstvu čakavske akcentuacije*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 12, Zagreb 1971.

Mužinić, Z., *Kazivanja o Splitu* (Zbornik pripovijednih proza iz grada pod Marjanom), Split 1997.

Mužinić, Z., *Književno djelo Marka Uvodića Splićanina*, Čakavska rič, br. 2, Split 1979.

Šimunović, P., Olesch, R., *Čakavisch-deutsches Lexicon III*, Čakavishe Texte, Koln/Wien (Bohlau) 1983.

Turk, M., *Fonologija hrvatskoga jezika*, Izdavački centar Rijeka, tiskara Varaždin 1998.

Vidović, R., *Čakavske studije*, Čakavski sabor, Split 1978.

Vidović, R., *O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru*, Čakavska rič, br. 2, Split 1974.

Vidović, R., *Prilog poznavanju splitskog studentskog vernakulara*, Čakavska rič, br. 2, Split 1993.

Vranić, S., *Realizacija finalnoga slogovnoga // u govorima ČN*, Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika, Bibliotheca Croatica Hungariae, knjiga 2, Pečuh 1997.

PRILOZI

O mrcìman

Ot Svëte Mandě pa dāje svě do Māle Gospě bĭja san po cĭli dān ũ poju Dŭje, i ne sāmo po dānu vĕn i po nōči, jer kad je pōčeja zrijat frŭt, čŭvali bi ga da nan ga ne pokrĕdu. U kŭčici dōnili bi šofāj i kōjŭ ũru bi prilĕgli i tō je trājalo dō dva mĭseca lĭtĭa, jer smo jemāli ōko 250 do 300 kŭčic nājbdjega frŭta, cāt amerikānski bĭli i kŭkŭmari. Ŭjutro bi svāki dān donōšĭja na Pistŭru i pō dva pŭta na tōvāra rāznega frŭta i pomidōri kojĕ bi mi mātĕr bŭzo prodāla, jer je bĭ slāk i guštōž, pa ōnĭ kōjĭ bi kŭpi u nās dānas cātu, sŭtra dān bi sām trāži. Osōbito su bĭle slāke pomĕnčŭse kā i nāši tŭrskĭ kŭkŭmari.

Ŭ poje san tā dvā lĭtĭa mĭseca i sām kŭva i bĭja kā māli o kŭžĭne, jer mĕso i rĭba nĭ se kŭvalo ni pĕklo, vĕn po mālo mānĭstre ol rišĕte na pōfrig, a vĭšje pŭti i mōrskĕ lōvĭne kojĕ bismo ulōvĭli i napārali krājĕn mōra, kā kōji žbĭrac, rāk, vōlak, štrŭnbula, pa nānare prilĭpci, a dikōd i po kōja sĭpa, ōbdōnica i slĭšno. Kad bi tō skŭva u čĭstōmen mōru, jĭli bi sa kŭkŭmariman i krĭvin cātĕn i dĕbjā se kā da jĭn pāndešpāne s māslon.

Ŭžga bi čakōg šŭšumadi i suvārak pod bronzĭn i štrŭka bi nĭkoliko zdrilĭji (za ne rĕč gnĭlĭji, kojĕ nĭsu bĭli za prōdaju) pōmi i nakrĭza bi kāpŭle pa stāvĭja kāp ũja da se tō ũsfrĭga i konšŭma i kad bi kāpŭli pōčĕli cĭnit kŭraji, dōli bi vodĕ i u tōj vrŭčoj vōdi bācija iskrĭžane kunplĭre, pa kād bi se nā po skŭvali, stāvĭja bi nājprĭ sōl, pa mānĭstru ōl pujĭšku rižĕtu i mālo pāpra i tāko nĭkoliko pŭti promĭša, pōnŭdiĭja sĕbi i brāči sa tŭrskĭn kŭkŭmaron, pōmon ol krĭvon cātĕn.

A ũbra bi i smōkov pojārĭc, kōjŭ smo jemāli na krŭgu, a bĭle su vĕlike i slāke da bi i(z) svāke cŭriĭja mĕd, pa čā jenĕga, čā drŭgega, čā trĕčĕga vĭšje pŭti bi ũ se gnĕja i priko lĭta bi dōša dĕbel kā bōžji bŭbak. Őbrāzi su mi pārlĭ pŭknut o(d) tustočĕ, bĭli-crĭjenĭ kā rŭsula da su mlōgi bĭli gōlŭzi da mi j ũ usčĭnu.

I tāko rādeč ũ poju zalĭva san frŭt i pōme, a kāšne i kāvore po cĭli dān, a vōdu nā zemju nĭsmo jemāli, vĕn bi je brāt Pāve ōl Tōma dogōnĭ u žbānan na tōvāru is pŭške gustĭrne u Dŭjan i tō dnĕvno po tridesĕtak tōlĭtri, da bĭsmo se svĭ umĕli, pa i tōvār, da bi ōmar o trŭda lĕga, a mōrālo se jer su bĭli šŭšna lĭta, pa kā si jĕdān pŭt posādiĭja i pōsĭĭja, morā si zālĭt da ne ũsāne.

I svĕ bi bĭlo dōbro dok nĕ bi dōšla nōč, al ka bi nōč dōšla, pōčeja bi pĭvat ō straja...

S mĕnon je bĭja Pāve ōl Tōma, al o(d) sŭbōte i nĕdĭje ōstāvĭli bi me sāma po nōči, jer bi ōni pōšli prijatĕjĭman zābāvit se. Otāc nĕ bi dā da ōstānen sām, al ōni, brāča, prišvādĭli bi me da čĕ mi donĭt čakōd nā dar... i da rĕčen ōcu – kā da se ne bojĭn sām ōstat. I tāko san bĭja kā nĭki junāk na sĭlu, āl i na nājmaĭni šŭšŭr

naježuri bi se o straja da ne bi čuja strijač na glavi, pa bi se drža rukon za pasa i tovara da me bude mane straj, dočin za kozu nisan tija, jer su jon se u mraku oči sjale da je za vidit bila vrngu prilina.

O ponoči bi se braća k meni vratili, pitali bi me je l me bilo straj. »Ni« - zalaga bi ja, jer ni sebi nisan ti dat gušta, samo da se izučin bit pravi junak, a to i zato jer kad su ostala dica pod velovaroškin feralon i po guvnu Svete Mandē doznali da ja sam po noći u poje čuvan frut, omar san u niovin očima poskocija koji lumer vridnosti višje, a takvi titul zaradit u moji parac ni bilo lako, jer to je moga samo bit Kogo, Biba, ol Bepo Škopac.

A za pravo reč mane me bilo straj o subote ven od nedije, jer su Vlaji u subotu na noć odili ceston prema Vlaškoj i uspūt ojkali:

Ój, maľeno,

Za maľeno,

Óoooooj!

Óli:

Splite grade na krajini diko

u tebi je piti, jisti – lipo,

mlade cure navrcat na mlíko...!

Óoooooooooj!

I tako naprid sve dok ne bi zasa za Brdiman.

Ka bi bila misecina, čulo bi se kako Vlaji grēdu po Solinskoj cesti i igraju u ōdu jedan drugin na muru. Započeli bi igrat omar zar ot Popovske kuće i ne bi je zar dovršili sve do Klisa, jer nisu igrali izasēbice, ka ča se igra za tolon, ven odili bi ceston ka pjanci da bi išli jedan prama drugon i činili u ōdu ka broj tri, ol bōje rečeno broj ōsan, jer bi znali jedan priko drugega prilazit, priko live i desne strane.

I eto ti ōtovi glasovi koji bi dopirali do moji ušiju meni su dobro dolazili da san se mane bōja o mrci.

Dočin od nedije na noć bilo me višje straj, jer se Vlaji vraćadu na posal tek u zoru, na rad u Betičinu fabriku, ol ka spliski škovaćini i manovali, jer ōnda ni bilo mlōgo radnikov po Splitu.

Godine 1910. brat moj Frane, stariji od mene, bija se zaposlija di su tri puta radili trojica po ōsan uri. Tako zamiñavajuč jedan drugega svaku ōsan uri doša bi dikod red brata da pojde na posal na ponoči, ol bi mu prista posal na ponoči, al kakō ga je bilo straj po noći doč dōma, ōsta bi u toplik do izutra i doša bi is posla kad bi se svanulo. Jedan put govōrin ja ōcu:

- Čača, probudite vi mene pri ponoči, pa ču Franu dopratiť.

- Nù, mōga junàčine! – odgovāra mi òtāc.

Nī mēne strāj! zàlāžen òcu i rēčen da sàñ jòš lāni čúva dikòd sām frùt, dog bi Pāve i Tòma bìli s prijatèjīman.

I òtāc pòvirova pa me tīja iskùšat i probūdi me. Īša jā mālò prí pónoči do Kīmike i dòprāti dò doma brāta Frānu, jer bi se tāmò ispāti ja lèzat na vrīčan do jùtra.

I táko je ĩšlo nīkoliko pūti u rédu. Al jēnu nòč... Grēn jā táko nis Kàpèlicu. Nòč je glúva. Po pútu nīkoga, a jā činīn fintu da me nī strāj, al kāpu na glāvi ne čūjen, i pomālò – junāški – popivājen. Ka(d) táko grēn i poglèdavan u Tvrdīčev dvōr, a onò – mītac! Ka(d) san ga vīdi ja, pròtrka san do Pāpina dvóra kà šijūn, a sŕce mi se uzlepečālo da ĩzlēti ò straja.

- Jē, ònò mītac! – govōrin sām sòbon u strāju.

- Jē! kàko da nī! – odgovāran sām sèbi. – U bìli je lancūn, a vīdi san mu i ròge...

- A ònda bi bìja ònò vrāg pàklēni? – mudri jāñ jā sām sòbon.

I sve jā táko mùdrūjen, a sŕce držīn rukōn i sītn se jā rāzgovori stāri judī – da ti se gòre vrācat, vèn pòč nāprid, jer češ táko bòje pròč.

Zlāmenova san se trī púta izàsēbice, kà ča su činīli Bājini, al ò straja ne mògu ni nāpri ni nāse, vèn umrīt...

- Jē, vrāg, vīdi ja san mu ròge na mīsečinu! – ponāvjān jā sām sòbon.

I jā se pòčēja vrācat, kōrak po kōrak, da vīdin jē l ònò mītac ol vrāg, a kàkò me bìlo, mòrete ĩ sami zàmīslit, i ka nīsan ò straja zablēja, dōbar dan; i povīrin, a ka tāmò – Tvrdīčeva kòza popēla se na zāne nòge da zúbiman dòvāti nīšto zelēnila sa kròva māle kùčice!

- Òdni ja vrāg i kòzu, čā si me sāmò pripāla! – rēčen u sèbi i òdānen, a ònda s púta vāzmen kūs òbaluta i jītnen ga nā vrāga i pògòdin ga u prāznu mīšīnu, pa òden pīvajuč prama brātu, da ga kà junāk dòprātin dò doma.

Ka san sùtradān ĩspriča òcu, nī mu bìlo drāgo čūt i òmar je tīja da se svúčen gòl, jer se dogājalo da bi o strāja jūde i mómke, kòjī bi se pripāli, pòpāli škòpci.

Mēni se nī vīdilo nīšta i pròšlo je tēga púta līšo.

Jēmàtva

Jēmàtva je bìla nājvažnīji pòsāl slītskega težāka, jer je príko òsan dīli splīskega pòja bìlo pod līpin vīnògradiman, a po plòdnoj òl mīšāvoj jēmàtvi znālo se òces li zīmi gladòvat vīšje òl māne, a jòpet kako kò!

Òmar po Māloj Góspi znālo se da je blīzu jēmàtva. Kàko Velovārošani táko i Dòbrani, pa i Lúčani i Mānušani gónali su kàce i karàtīle do mòra da se zàtopu

(i) izliču, jer govōru da mōre liči bōtām. Velovārošani bi nanízali svōje bāčve, karātile, bādne i kāce nājvišje oko Matějùške, pa svē dāje prema grōbišču, do Balūni, i tāmō bi ji prāli i zatápali po nīkoliko dān, dōčim Lúčani bi dōnili karātile na sāmū salbunādu i tāmō bi ji zatápali o starinē, i svē mi se činī, a tō bi mōglo i bit ĩstina, da su Bāčvice dōbili tō ĩme bāš po onīn karātīlīman i bōtāman ča bī ji bīlo na stōtine po salbunādi.

Īsto tākō òprali bi se u mōru mišīne i krtōli, jer mišīne su se od jēmātve do jēmātve džžale napūvane òbišene o grēdu da i se miš ne dočēpa, a prīn vēn bi se ĩšlo tŕgat, òprale bi se u mōru.

Za jēmātvu mōrālo je bit svē ũnaprid priprēmjeno, kākō u kōnōbi tākō i u kŭči. Tōvāre bi pōtkovali nāvrimē i kúpilo bi jin se zōbi i granzōli, jer māst čē gōnit, a nē gñōj, ōl kŭpus i vōdu. Jer ōnda se dŕžalo do tēga da bŭde svē kako tŕiba, ĩnače pāšče ũkor – »nī po težāsku!«

I jēmātva bi počēla po svīn ũzāncan i u dān dopŭščenega tŕgaņa.

U tō vrīme sāšlo bi i(z) Zāgore na stōtine Vlājov za pripomōč splīskon jēmātvi. Jēdnī su se tākō izŭčīli pa dōlāzili u ĩstega gospodāra. Tākō se spōmīnen za nīkega Júru iz Lēčevice da je dōlāzi ĩa u barba Īvāna Patrijārka višje o(d) dvādeset gōdin izāsēbice.

Onī bōje obŭčeni Vlāji – gāzde – bīli su žŭpāni, a nī bi nāšla, »mrtvā rŭka« i u težāka jin ščītili ĩntērēse, jer priko dvā díla splīskega pōja pripādalo je »mrtvōj rŭci«. Nājvišje zemjē jemā je Šiminārij i Kapītul, dok ostālo je pripādalo »Jāvnoj dobrotvōrnosti«, kōlŭdrican, Gōspi o Kanpānēla i ostālin crīkvan i sāmōstani-man, kā i rāznin bratōvščinan, jer je, uspūt rečeno, sāmō bratōvščina Svētega Krīža jēmāla je òkolo dvānajst zemāj na težāke.

Ővī žŭpāni – Vlāji – da spāsīdu dŭšu – glēdali su u svāku sītnicu da je spāsu Bōgu i svēcīman, a težācīman kōjī su svē uzrādīli i stvōrīli, kad bi sāmō mōgli, ne bi òstāvīli ni zŕna... Zāto su Splīčani bīli na žŭpāne jīdni.

A spōmīnen se tēga kad je jēdān Vlāj žŭpān dōša līpo u nāš Sŭčīdar i pīta mi òca, kōjī je tī čās u kāci méči ĩa grōzje – jesŭ li tō Glavīčine, da ji cīlo jŭtro trāži.

Mōj òtac òmar je razŭmī ĩa kōjā je ũra i pōšāje ga nā vrj vīja Visōke, da su ònō Glavīčine, i pōjde ti mōj žŭpān, Vlāj, rādostan di se nāmīri ĩa na dōbra čōvīka kōjī mu je svē līpo rastŭmāči ĩa i kāza dī su Glavīčine. I kakō je š nīn dāje svŕšīlo, nē bi znā rēč, al po svōj prilīci nēče bī(t) dōša do nī do mrāka, ĩāko su zemje Glavīčine blīzu grāda.

Mi smo jëmãli òbičaj u mòje ditúnstvo tŕgat pòja ùzajeno sa strícen. Nájprí bi òtŕgali stríčeva Bŕda, pa mi náš Sùčđdar, ònda stríčev Pijat, pa mi Dùje i Spinùt i táko bi svŕšili.

Jenë gòdine u jëmãtvu, ka me bìlo šest gòdin, ùmãlo je òstãlo da se nísan udúšija i pòginuja.

Tò je bìlo 1904. na dãn svëtega Jerë. Dãn-dvã prí òtŕgali smo Sùčđdar i mãst stãvili u jëdãn bãdãñ. U bãdnu je bìlo jòš mista za polòvicu i mãst je jùr pòčeja vrít. Tí čas u kòndbu ni bìlo nikoga, a jã zažëlja da se naçókan zŕña i ùspnen se po skãli na bãdãñ, a kakò je za mène bìlo dùbòko do zŕña, prìgnen se pùno skãla izlëti i ùpãnen glavòn bòdimice u bãdãñ. Iãko je mãst pòčeja vrít, isto san mãlo po mãlo pòčeja tònut i dúšit se... Svã sríča da je tëga časa bàba Filòmëna ulízala s púta u dvòr i čula kakò je skãla pãla z bãdña pa dòšla i vidi kãko mòje nõge jòš kòpŕcadu, pa se bržje snãjde, pòpne, izgùli me iz mãsta vãnka i bãci na ništo stãrega kuladúra. Spásila me u zãni čas, jer san bí jùr pomòdríja kã súkno, o dúšeña.

Ka sãn se táko mãlo osvístija, kã díte prípã san se o bãbe, jer, umísto da zafãli Bògu na sríci u nesríci, ònã me stãla klët i tũč, pa se dïgnen i svë onãko izmãškãran o mãsta pòbìgnen pút Svëte Mandë na gũvno.

Kad je mãter čula ča sè od mène dogòdilo, bŕže-bòje òstãvi svë i pøjde me iskãt. I po Mèrjãnu, i po Spinùtiman, po Pòjùdu, al nígdur me nĩma, mejuťin, jã san onãko mòkar i špòrak o mãsta priskòči zíd vrta bratòvščine Svëte Mandë i pòčeja se na sũncu súšit, al sũnce me smãntãlo, i jã zãspa. Nĩ tò bí právi sãn, bí san smãntan, pjãn i ùmòran o(d) dúšeña da sãn zãspa krèpano, a i mraví se po mēni skùpilo zãr na ljade, pa čičali i mãst i mēne, da sãm nè znan rëč bí li se blíja probúdi ja, jer ònò mòkrë ròbe o mãsta na mēni osúšilo se i pòstãlo òporo kã súva mišina.

I kò znã čã bi svë bìlo o mēne, da Dúna ni priskòčija zíd za odlëčenin balúnon ot pinpinële i nãša mēne »mirtva« i krèpanega, učiníja ùzbunu i táko me spásidu i odnesèdu svë onãko smãntanega dòma. Nòsija me stríčev Pére i s mēne inšepjanega skínuli skòrenu ròbu s mráviman i práli me studënon vodòn. Mãter me žestòko plãkala mĩsleč da nëču dõč sèbi, al pod lãdnon vodòn pòče san se búdit i pripoznávat skùpjeni svít òkolo sèbe, táko san čúja da sù me tëga dãna dvã púta spásili.

Turnãčina

Ka su pòja òtŕgana, mãst po kòndban vríje jùr òsan dãn, jer o Spličani mãlo ko je činíja opol, vën najvĩšje crno víno od linčũše, kòjã je bila najkòrisnija,

nâjvîšje zâto jer je svršâvala svâ u bådân, dôčin ako je bîlo po zêmji pagadëbita, românîje, glavînûše, vùgâve i ostâlega grôzja bðje vřsti, tð bi se pòjîlo, i zâto tð grôzje splîskin težâciman nî bîlo kòrîsno.

Da se víno nè bi užéšçilo i uzòstîlo, težâci bi ga svâku večer pòtrepali i gòrnî dîl ùzdîgnutega màsta privrînûli, da ga víno òblîje, i pòsli òsan dån počela bi turnâçîna.

Zaraj tÛga da se mòre màst kòmodno potrèpat u visòkin bådñîman – i jèsu kònòbe visòke, dôčin su težâške kòmòre pùno nîske da san jâ, basúrak, mòga prřstimán dosëç nèbo.

U mòjÛ prvò dîfînstvo màlo je kò u Splîtu jèmâ gòzdène pòmîšne tûrîe, vèn se tûrñâlo na starînske nepòmîšne tûrîe, kòjî su bîli učîñeni po kùčan i dvòrimán, pa i vřtlîman, na žîvîcan stînân, kòjÛ su lítîman i puntarólimán klësali i učînîli u lišî kòlonbar s kanâlîçen na òbruc pa s udûbjenon kâmenîcon u kojòn se priko òbrušnog kòlonbara cídilo víno i pùnîlo kâmenîcu.

Sa stranë od râvne kâmenë pâdine bîle su îsto u kâmenu zasâd'ene lðze visòke priko dvâ mètra, kâ okrënuto svřdlo, na kòjÛ bi se nâdîle škròve i vrtëç jî tònûle su svè nîžje, i táko pritîskale grèdîce i ûtor, pa pritîskali dròp, kojî bi pod fòrcon gredîc i dasâk bjûva víno. Táko svè jâçe vrtëç škròve po lðzi drò(p) bi se pùno ocídîja, i kad bi ga jðš jèdân pût prîtrësli, pa drùgi pût skròvan pritîskali snâžno, òstâ bi nâpola sùv, jer bi se víno iscídilo îž néga i svřšîlo svè u kâmenîcu kòjâ bi se prâznîla i víno na màštîle nòsîlo kùčan.

Tâkovi nepòmîšni tûrañ kamèñtî bîlo je u Splîtu jèno dvâdese-trîdeset.

Táko je ònda bîlo, a kâšne su dðšli gòzdèni, pòmîšni tûrñi, kòjÛ su çînîli u Splîtu u fondârîji »Sâvo«. Stârî tûrñi su se pòçeli zapúšçat, jer su ovî nðvi, gòzdèni, bîli korisnîji i mògli su se primîšçat i jâçe bi iscídîli víno.

U jèmâtvî nîsu težâci jèmâli òbiçaj kùvat mÛso za òbid, vèn se pomâgali sa slânin sřdèlan, dôčin za večeru kùvali bi lâzâne s mùron, dròbîman òl centòpècon, kakò je zapovîda žÛp.

IL CIACAVO SPALATINO NEI TESTI DI IVAN KOVAČIĆ

Riassunto

Il lavoro discute la descrizione dialettologica del ciacavo spalatino della fine del XIX e dei primi del XX secolo nei testi di Ivan Kovačić. Conclude che si tratta di testi ciacavo-stocavi, infatti pur prevalendo in larga misura i caratteri linguistici ciacavi, questo non dà diritto di trascurare l'effettiva presenza di caratteri stocavi nei testi.

Con l'analisi dei testi di Ivan Kovačić si è confermato il parere di un certo numero di autori che rinviavano al carattere ibrido della parlata ciacava spalatina alla fine del XIX e ai primi del XX secolo. Il ciacavo spalatino di fine Ottocento e dei primi del Novecento era fortemente influenzato dal dialetto stocavo, rispettivamente dai vicini dialetti stocavo-icavi.

SPLIT'S CHAKAVIAN IN THE TEXTS BY IVAN KOVAČIĆ

Summary

The paper discusses the dialectological description of the Split's chakavian by the end of the 19th c. and the beginning of the 20th c. in the texts of Ivan Kovačić. The result is that it deals with the chakavian-štokavian texts, though it abounds in the chakavian linguistic characteristics that is not the reason to ignore the štokavian facts in his texts.

By analyzing Ivan Kovačić's texts the opinions of some authors who referred to the hybrid character of the Split's chakavian speech by the end of the 19th c. and the beginning of the 20th c. was under the strong influence of the štokavian idiom, i.e. the neighbouring štokavian ikavian speeches.

Podaci o autoru:

Marijana Tomelić je rođena 15. ožujka 1977. godine u Splitu, I. Kukuljevića 14. (tel. 567-563). Osnovnu i srednju školu je završila u Splitu. 1995. godine je upisala studij kroatistike na Pedagoškom (sada Filozofskom) fakultetu u Rijeci. Njezino zanimanje bilo je usmjereno prema predmetima jezičnoga područja, poglavito dijalektologije. Slijedom toga zanimanja, u suradnji s mentoricom dr. sc. Ivom Lukežić, za predmet je svoga diplomskoga rada uzela dijalektološki opis splitske čakavštine s kraja 19. i na početku 20. stoljeća i to na tekstovima Ivana Kovačića.

30. listopada 2000. diplomirala je s izvrsnim uspjehom.

Trenutno je zaposlena u Trgovačkoj školi u Splitu kao profesor hrvatskog jezika i književnosti.